

HateFree?

c2c circle of curators and critics

2018, Praha

HateFree?	5	13	21		
Ivanka Mariposa Čonková	6	14	22	—————	30
Magda Fabiańczyk	6	14	22	—————	38
Francesca & Sára	7	15	23	—————	46
Lukáš Houdek	7	15	23	—————	48
Oto Hudec	8	16	24	—————	54
Milan Kohout	8	16	24	—————	60
Kundy Crew	8	16	24	—————	62
Lidija Mirković	9	16	25	—————	66
Moje Ralsko	10	18	26	—————	82
Tamara Moyzes	11	18	27	—————	92
Csaba Nemes	11	18	27	—————	94
Michaela Pospíšilová Králová	11	19	27	—————	100
Tomáš Rafa	12	19	28	—————	106
Romane Kale Panthera	12	19	28	—————	110
Richard Wiesner	12	20	28	—————	114

HateFree?

curator

Zuzana Štefková

exhibition design

Radim Labuda

list of exhibiting artists

Ivanka Mariposa Čonková,
Magda Fabiańczyk, Francesca & Sára,
Lukáš Houdek, Oto Hudec, Milan Kohout,
Kundy Crew, Lidija Mirković, Moje Ralsko,
Tamara Moyzes, Csaba Nemes,
Michaela Pospíšilová Králová, Tomáš Rafa,
Romane Kale Panthera, Richard Wiesner

The concept of a series of exhibitions is based on the conviction that the dismal position of the Roma minority in our society is the result of a systematic failure of mechanisms that should ensure dignified living conditions for all people, regardless of the color of their skin or their ethnic origin. Raging from inequalities in access to quality education and legal employment to racially motivated attacks, Roma in Central and Eastern Europe are fighting discrimination in many forms.

Artists exhibiting in the project *Hate-Free?* stand on the side of those who are stigmatized because of their otherness. They analyze the mechanisms that define certain group as inferior or socially excluded and show the danger of escalation of hatred in our society. At the same time they demonstrate the belief in the symbolic power of the artistic gesture of

solidarity and its concrete effect outside the narrowly defined world of art.

Catalogue presents works exhibited in the course of five exhibitions organised by the following institutions and galleries:

Museum of Romani Culture, Brno:
October 13th, 2017– February 25th, 2018
Nitra Gallery, Nitra:
March 8th – April 30th, 2018
Artwall Gallery, Prague:
June 1st – August 13th, 2018
Labor Gallery, Budapest:
June 19th – July 15th, 2018
CCA Kronika, Bytom:
September 29th – November 9th, 2018

Exhibition *HateFree?* is a follow-up of the HateFree project responding to an increase in hateful attitudes toward minorities in the Czech Republic.

Ivanka Mariposa Čonková

*Far Away to Lunik IX,
Social Beneficion in Art*

2015–2016 (print, video 29'11", video 3'17")

Photography, video: Tomáš Šenkàr

Art advisor: Marek Halász

Production: SOS Slovensko, Lunik 9 & Mariposa

In 2009, an alarming case of police brutality occurred in Košice. The victims were six boys from ten to sixteen years of age. At a police station, they were forced by threats of physical punishment accompanied by constant insults to slap, kiss, and undress each other. The policemen recorded these scenes on a mobile phone. Alas, after a six-year trial, the police who bullied the boys were acquitted.

Thanks to the SOS Slovensko solidarity expedition mounted in 2015 by the artist together with other activists, Ivanka met Janette, the mother of one of the abused boys. They became friends, and the artist returned there in the summer to support the family in the difficult situation. For three days, one of the modest rooms the family occupies turned into an art lab. The result of this psychosomatic workshop was a transformation of the traumatic experiences into images on the walls. These images were subsequently painted over.

The postcards based on photographs of drawings made during the art therapy process were offered for sale. All the collected money were donated to Dužda family. —————> page 30

Magda Fabiańczyk

Where I Was Not

2013–2014 (tablecloth, table, chairs)

This work is a result of a 16-month collaboration between Magda Fabiańczyk and members of a Roma community from the post-industrial city Bytom, in Poland. The first meeting, initiated by CSW Kronika, took place at Primary School No. 16, where Magda met Angela Mirga-Piotrowska – a local Roma woman, and Agata Kołodziejczyk, who led the school's Romani Club. Angela introduced the artist to the intimate environment of the Bobrek district, one of the economically poorest in Bytom. She acted as a "guide" for Magda, facilitating meetings with Roma in their flats, and later Angela became a co-creator of the project. The artist focused on the existing relations between Roma and non-Roma in Poland, "uncovering cracks and distortions, turning our attention towards what was hidden or invisible, what one would like to forget" (Agata Tecl-Szubert).

Inspired by the entrepreneurial role of women in the Roma community from Bobrek, the tablecloth in *Where I Was Not*, refers back to a traditional Roma skirt. The color and shape on the tablecloth is informed by both the Romani and Polish flags – although the first record of the presence of Roma in Poland dates back to the 15th century, they are often perceived separately, as 'other'. The central element of the tablecloth are the words 'I would like to enter, where I have not been yet', originally spoken by Mirga-Piotrowska. These words remind us that the presence of Roma in Poland is defined by invisible borders. The stigmatizing of stereotypes around Roma people means that when going to a match or a disco, they can become the target of an attack. The burnt hole in the middle of

the tablecloth is a symbolic reference to one such attack. The table covered with a tablecloth became a meeting place for the Roma people to share dialogues with representatives of the city's authorities, during which they attempted to work out strategies to counteract existing stigmatization. In the following years, the tablecloth served as a place of debate in other art institutions, both in Poland and abroad, including the Museum of Romani Culture in Brno. —————> page 38

Polonez à la Romanes

2018 (print, sound composition 7'13", film 15'25")

Polonez is a collaboration between artist Magda Fabiańczyk, musicians and composers Anita Sułkowska, Ersad Kamiński and the representative of Roma community from Bytom Bobrek – Angela Mirga-Piotrowska. Magda and Angela met in 2013 when they were working on the piece *Where I Was Not*. The new project borrows its title from *Polonez* (Eng. Polonaise) – a historic national dance of Poland, which is still danced during festive occasions. "Polonez à la Romanes" is trying to open a rigorous national composition for the elements of Romani music. In Poland, Roma constitute a significant ethnic minority. Their presence in the Polish lands dates back to the fifteenth century, yet they are still perceived through the prism of prejudices and stereotypes.

Polonez à la Romanes is mediation between music, visual arts, and social and political issues. Sułkowska teaches classical music, and Kaminski specializes in Romani music. Their cooperation with Fabiańczyk and Mirga produces a result marked by musical transitions, repetitions and questioning, reflecting the history of Roma and Poles and their

contemporary mutual struggles. Fragments of the score, which reflect on the attempt to overcome the difficulties present at the meeting point of two different traditions, are presented on the walls of the gallery. Next to them is a film documenting the creative process.

As part of the project, Angela Mirga-Piotrowska has prepared a choreographic arrangement for the musical composition of *Polonez à la Romanes* with children from Primary School No. 16 of Maria Konopnicka in Bytom. —————> page 46

Francesca and Sára

For Gadjos

2014 (video 2'09")

The video was created within the Discoverer Club at a workshop for Romano Suno, a children's competition in Romani language. Teachers have been shooting videos with children on a given subject, even if was possible to create a free theme. This video was created when the lecturers left the room and both girls were alone for three minutes. —————> page 46

Lukáš Houdek

Amare / Our Folks

2016 (photographs)

The Roma have been part of the Czech, or Czechoslovak, society for centuries. Despite the fact that often, part of the society makes it clear that Czechia is not

their land ("Have them go back to where they came from!"), most of the Roma were born in the Czech Republic and consider the country, or particularly one of its regions to be their home. They feel to be Roma, at the same time, however, they identify as Czech.

Mainly the Moravian Roma often lived during the interwar period integrated in the Moravian countryside. We also have many extant photographs capturing the Roma in local traditional costumes from that period. They participated, and some of them still participate in the preservation and development of Czech folklore. This was put an end during the Holocaust, when most of these Roma people, together with the group of Bohemian Roma, were exterminated in Nazi concentration camps. —————> page 48

Oto Hudec

Invisible Museum

2017 (variable installation)

Invisible Museum is an open-ended vision of an alternative museum looking not only back at the past but into the present as well. Together with other artists, community workers and, in particular, the Roma themselves, the project considers the specificities of Roma culture and the view of life, and how such a museum might look. It conceives of a museum that, apart from the traditional ethnographic view, focuses on the culture of the Roma, on their present social and political situation as well as on their history. Through reflections and interviews, it offers an open vision of a fluid institution devoted to the collection of works and

archival documents, field research, the interconnection of the academic world with the Roma in the regions, and the dissemination of its results through community activities.

During the *HateFree?* exhibition, *invisible museum* has taken the form of a cabin, inspired by the makeshift buildings of the Roma settlements. A pattern of cloth that covers the shack is assembled from motifs drawn by Roma teenagers from the village of Rankovce near Košice. Images represent both traditional and contemporary Roma culture. The winged heart, that became the dominant motif of the catalogue, represents the Roma Spirit Award, which is annually awarded for activities aimed at improving the lives of Roma people in Slovakia. —————> page 54

Milan Kohout

Kissing the Roma

2015 (video 3'09")

Czech artist and performer Milan Kohout goes to Chánov, one of the poorest and most desolate Czech Roma neighborhoods. —————> page 60

Kundy Crew

I'm Not Rasist, But...
2015*Only a Dead Fish
Goes With the
Flow*
2015*Unicorn is More
Than Nation*
2014*Don't You Condemn
My Instinct*
2015*One Who Has No
Bread Is Poor, One
Who Has No Reason
Is Even Poorer*
2014*Those Were the Times...*
2014

(textile, cross-stitch embroidery)

Kundy Crew is a female Slovak feminist artistic and activist group exploiting potential of traditional women's craft to address political and social issues, armed with their sharp observation and sarcastic humour. —————> page 62

Lidija Mirković

Gypsyflowers

2011 – work in progress (T-shirts)

The project *Gypsyflowers* was primary conceptualized for the Internet as an art tool. The aim was to use the Internet, its interactivity, user generated content, and online communities in an artistic way in order to create a positive Gypsy identity beyond clichés and stereotypes.

Gypsyflowers was conceived of as an Internet page, which would offer free templates for making T-shirts. The *Gypsyflower* page would have four sections:

1. **ACTIVE** where one could choose a slogan, make a T-shirt in a copy shop, and wear it.
2. **INTERACTIVE** where people could develop their own slogans and submit them to the GYPSYFLOWERS.
3. **SUPERACTIVE** was meant as an Internet-forum where people could discuss the slogans.
4. **HYPERACTIVE** was intended for publishing selfies of people wearing such a T-shirt as a kind of art in the public space.

The romantic idea is that if everyone of us become a single (Gypsy)flower, we can make a (Gypsy)flower field together. It is also intended that non-Gypsies could wear one of the T-shirts to experience how it feels if you are recognized as a Gypsy or as a personal contribution to the fight against the stereotypes about Gypsies. —————> page 66

Z-10889

2017 (video, 14'37")

"In late 2008 I was sitting in front of my computer when I found reports about right wings groups and their propaganda. Killings of Gypsies in Hungary have just happened. I was so shocked I spent three days crying.

Since childhood my mother was covering up that she is a Gypsy whereas I always tried to be a self-confident Gypsy. This was the way we raised our adopted son. But Alen also didn't like to be outed as a Gypsy. My mother looks like a Gypsy and so does my son. Most people of my Gypsy family looks like Gypsies. Except for me.

After that day, I asked myself if it is right to teach my son and my mother to show their ethnicity. Can I bear the responsibility? What if the history will repeat itself? Would I have enough courage to stand by my loved ones? What if the

killings from Hungary arrive to Serbia or Germany? Would I be spared? Would I want to be left out? Would I hide? What would happen to my family?

Z-10888 is the number of Albine Weiss, a German Sinti woman. She was the last Gypsy woman, who was registered with that number in the books of the Auschwitz camp.

I made the tattoo in December 2011. I was thinking and rethinking this idea about three years. From time to time I had the feeling that this sign is somehow burning on my left arm. Then the burning vanished and I was asking myself if I really want to live with such a sign until the end of my life. Then this burning started to return more often, so at the end I had the urgent need to do it." —————> page 68

Dialog with Carmen

2012 (photographs)

In popular imagination, "Gypsies" were either vilified or romanticised and exoticised. In the case of a Gypsy woman this romanticising often went hand in hand with eroticising. One pervasive image encapsulating this tendency is the persona of Carmen, the black-haired Gypsy seductress with large golden earrings and low neckline embodying the idea of passionate affection, independence, and flamboyant sexuality.

In collaboration with photographer Dragan Vildovic, Lidija Mirković analysed this cliché and presented the viewer with images produced from within the lived Roma experience rather than about it. The artist moved to Belville, the largest "Gypsy" slum in Belgrade and asked local women to pose holding a naïve style painting of Carmen. In this extensive photographic series, the artist debunked the stereotype regard-

ing Roma women in order to regain sovereignty of interpreting her own culture. These women are without exception poor but they do not ask the viewer to pity them. Their faces are covered by a mask forced upon them by romanticised Gypsy kitsch, yet they distance themselves from it. They exude an air of solemn dignity and silent defiance. —————> page 74

My Ralsko

Mapping Places and Stories around Ralsko

2016–2017 (two-channel video 7'00")

The series of photographs is a result of a research project conducted by Dagmar Lorenz-Meyer and her students since the summer of 2015 with a group of about 10 women, mainly but not exclusively from the Romani community, and their children and grandchildren who live in and around Ralsko. They were given disposable analogue cameras and asked a guiding question: How the place matters to them. The result is more than 400 photo-images. The photographs include images of landscape such as fields, forests, rocks, ponds, ruins from Soviet and Sudeten German settlements, statues and war memorials, technical infrastructure such as (no-through) roads, caliducts, photovoltaic panels, electric posts, and uranium pumps, as well as places of community such as playgrounds, houses and workplaces. They also include 'misshapes' that generate more abstract images. They tell stories of how the places resonate with their inhabitants. Record stories of their memories, dreams and concerns, stories of the emerging pasts, presents and futures. —————> page 82

Tamara Moyzes

Forbidden Art

2015 (objects, photographs, tablet)

Through her objects built using waste, the artist reacts to a 2014 Hungarian law forbidding garbage picking. A large part of the homeless and socially disadvantaged, against whom the law is aimed, are Roma. The garbage cans the artist picks through for material for her illegal works are located in places of planned but never realised projects, whose main intent was to establish a Roma Museum in Budapest.

The *Forbidden Art* project was created in cooperation with curator Timea Junghaus and Gallery 8 in Budapest. —————> page 92

Csaba Nemes

Light Breeze

2009 (oil on canvas, 100×140 cm)

The Last House

2009 (oil on canvas, 110×170 cm)

Scene

(Tatárszentgyörgy)

2010 (oil on canvas, 65×100 cm)

Scene (Nagycsécs)

2010 (oil canvas, 50×70 cm)

Scene (Tiszalök)

2010 (oil on canvas, 50×110 cm)

Scene (Kisléta)

2010 (oil on canvas, 45×80 cm)

Numbered Streets

2017 (25 pieces of A3 drawings, mixed technic on paper)

The paintings capture the story of the district called Numbered Streets (Számozott utcák) where Roma community used to live in Miskolc. The houses were pulled down and the inhabitants evicted in spite of their resistance. The reason for the clearance was a renovation of the nearby football stadium and construction of an adjacent car park. The first orders for eviction were delivered by 2014. In 2015 about half of the population had left the settlement and a number of houses were demolished by the authorities. Today the district is in ruins. —————> page 94

Michaela Pospíšilová Králová

As if It Has Never Existed...

2015–2018 (painting on a wall, print)

This series concerns the so-called Gypsy Camp camp in Hodonín by Kunštát. The artist painfully realizes that what happened at Hodonínek is not discussed, and there is no chance of the Czechs admitting their guilt. Barracks disappearing in the darkness and a list of men, women, and children, blacked out save for first names, and the bitter end of the people who passed through the camp, evokes our fragmentary memory, in which the reminiscence of the tragic consequences of racist thinking has disappeared all too quickly. —————> page 100

Tomáš Rafa

Sorry

2015 (video 2'49'')

Artist and activist Tomáš Rafa dedicates his work to topics of discrimination and hatred usually using means of documentary video. Presented work is a comment on so-called segregation walls, which some towns erect to keep unwanted Roma citizens out of their public space. The video was shot in a Slovak village Ostrovany where one of these walls was erected. —————> page 106

Romane Kale Panthera

The Happy Little Pig from Lety

2015 (posters, video 1'50'')

This project reacts to the as of now hotly debated purchase of the pig farm located on the site of the Romani Holocaust Memorial in Lety near Písek. Performance of the Romane Kale Panthera group was realised while there was still no political will to buy the pig farm despite the fact that the Czech government promised to demolish this large pig farm in the mid-1990s. The project wants to point out that surviving prisoners and their descendants have now been waiting in vain for 70 years for a dignified memorial to the Romani Holocaust. Members of the group made stickers that they placed on pork products in supermarkets, thus creating an informational virus. Unsuspecting customers could read the following: "Made from pigs raised on the graves of Roma victims of the Holocaust. Uncooked." —————> page 110

Zevling Duchcov

2015 (video 5'33'')

RKP and a group of Romani friends organized a picnic in Duchcov, where – as in many other Czech towns – a decree prohibits taking of furniture out in the streets or sitting on elements not intended for that purpose. The areas where these decrees apply do coincide with the streets where Roma live. Although the picnic took place in a park not covered by the decree, within a quarter of an hour several police cars arrived. The absurd gathering of police officers around a group of grilling friends and playing children inadvertently revealed the ubiquitous racism of the aforementioned decrees. —————> page 112

Richard Wiesner

Radek B.

2016 (installation)

The installation presents a slide capturing an outline of a resume that the artist found in 2011 in the streets of Prague. The text is an authentic testimony of a Roma job seeker, who protests against racially motivated prejudice and appeals to a prospective employer to give him a chance to show what he can do regardless of his skin colour. —————> page 114

Bez nenávisti?

kurátorka

Zuzana Štefková

architekt výstavy

Radim Labuda

vystavující umělkyně a umělci

Ivanka Mariposa Čonková,
Magda Fabiańczyk, Francesca & Sára,
Lukáš Houdek, Oto Hudec, Milan Kohout,
Kundy Crew, Lidija Mirković, Moje Ralsko,
Tamara Moyzes, Csaba Nemes,
Michaela Pospíšilová Králová, Tomáš Rafa,
Romane Kale Panthera, Richard Wiesner

Koncepce série výstav vychází z přesvědčení, že neutěšené postavení romské menšiny v naší společnosti je důsledkem systematického selhávání mechanismů, které by měly zajistit důstojné podmínky k životu všem lidem bez ohledu na jejich barvu pleti či etnický původ. Nerovným přístupem ke vzdělání a ztíženou možností získat legální práci počínaje a rasově motivovanými útoky konče, Romové ve střední Evropě bojují s diskriminací v mnoha podobách.

Umělkyně a umělci vystavující v rámci projektu *Bez nenávisti?* se staví na stranu těch, kdo jsou stigmatizováni kvůli své jinakosti. Analyzují mechanismy definující určitou skupinu jako podřadnou nebo sociálně vyloučenou a ukazují nebezpečí eskalace nenávisti ve společnosti. Zároveň demonstrují víru v symbolickou sílu solidárního uměleckého gesta a jeho

konkrétní účinek mimo úzce vymezený svět umění.

Katalog prezentuje díla vystavená v rámci pětice výstav pořádaných v následujících institucích a galeriích:

Muzeum romské kultury, Brno:
13. 10.2017–25. 2.2018

Nitrianská galéria, Nitra:
8. 3–30.4. 2018

Artwall Gallery, Praha:
1. 6–13. 8.2018

Labor Gallery, Budapest:
19. 6–15. 7.2018

CCA Kronika, Bytom:
29. 9–9. 11.2018

Výstava *Bez nenávisti?* je pokračováním kampaně HateFree, která reagovala na nárůst nenávistných postojů vůči menšinám v České republice.

Ivanka Mariposa Čonková

*Daleko na Lunik IX,
Sociální benefice v umění*

2015–2016 (tisk, video 29'11", video 3'17")

fotografie, video: Tomáš Šenkàr
výtvarná spolupráce: Marek Halász
produkce: SOS Slovensko, Lunik IX & Mariposa

V roce 2009 došlo v Košicích k alarmujícímu případu policejní brutality. Obětmi násilí byla šestice chlapců ve věku od deseti do šestnácti let. Na policejní stanici je pod hrozbou fyzických trestů a za neustálých nadávek nutili se vzájemně fackovat, líbat a vysvléknout donaha. Scény ponižování si policisté nahrávali na mobilní telefon. Bohužel po šesti letech soudního procesu byli policisté, kteří chlapce šikanovali, osvobozeni.

Díky solidární výpravě SOS Slovensko na jaře roku 2015 se autorka seznámila s Janette, maminkou jednoho z mučených chlapců. Sprátelily se a umělkyně se tam v létě vrátila, aby rodinu podpořila v její těžké situaci. Jeden ze skromných pokojů, kde rodina bydlí, se na tři dny proměnil v uměleckou laboratoř. Výsledkem této psychosomatické dílny byla transformace traumatu do obrazů na zdech místnosti. Tyto obrazy byly následně přemalovány.

Pohlednice zachycující kresby vytvořené během terapeutického procesu bylo možné zakoupit a podpořit tak rodinu Duždových. —————> strana 30

Magda Fabiańczyk

Kde jsem nebyla

2013–2014 (ubrus, stůl, židle)

Dílo je výsledkem šestnácti měsíců trvající spolupráce mezi Magdou Fabiańczyk a členy romské komunity průmyslového města Bytom v Horním Slezsku. K prvnímu setkání, iniciovanému CSW Kronika, došlo na základní škole č. 16, kde se Magda setkala s Angelou Mirgou-Piotrowskou a Agatou Kołodziejczyk, která vede místní romský klub. Angela seznámila umělkyni s prostředím Bobreku, jednou z nejchudších částí Bytomi. Angela vystupovala jako Magdina průvodkyně, sjednávala setkání s Romy v jejich bytech a později se stala spoluautorkou projektu. Umělkyně se zaměřila na existující vztahy mezi Romy a ne-Romy v Polsku ve snaze „odhalit trhliny a deformace, a přivést naši pozornost k tomu, co bylo skryté či neviditelné, k tomu, na co bychom rádi zapomněli“ (Agata Tecl-Szubert).

Dílo *Tam, kde jsem nebyla*, inspirované podnikáním žen v romské komunitě v Bobreku, odkazuje k tradiční romské sukni. Jeho barva a tvar byly inspirovány romskou a polskou vlajkou – i když jsou první záznamy o přítomnosti Romů v Polsku z 15. století, Romové byli často nahlíženi odděleně, jako „ti druzí“. Ústředním motivem na ubruse je nápis: „Chtěla bych vstoupit tam, kde jsem nikdy nebyla.“ Tato slova, původně vyřčená Mirgou-Piotrowskou, poukazují na to, že přítomnost Romů v Polsku je utvářena neviditelnými hranicemi. Stigmatizující předsudky vůči Romům vedou k tomu, že se na fotbalovém zápase nebo diskotéce mohou stát terčem útoku. Vypálená díra uprostřed ubrusu symbolicky odkazuje k takovému útoku. Stůl pokrytý ubrusem se stal místem rozhovorů zástupců romské komunity a města, během nichž se pokoušeli vypracovat strategie zaměřené

proti existující stigmatizaci. Během následujících let se stal ubrus místem debaty i v dalších uměleckých institucích, v Polsku i v zahraničí, včetně Muzea romské kultury v Brně. —————> strana 38

Polonaise à la Romanes

2018 (hudební kompozice 7'13", tisk, video 15'25")

Polonaise à la Romanes je výsledkem spolupráce mezi umělkyní Magdou Fabiańczyk, skladatelkou Anitou Sułkowskou, hudebníkem Ersadem Kamińskim a zástupkyní romské komunity v Bytomi Bobreku – Angelou Piotrowskou-Mirga. Magda a Angela se v Bytomi setkaly v roce 2013 v rámci spolupráce na projektu *Tam, kde jsem nebyla*.

Nejnovější projekt odvozuje svůj název z Polonézy – historického národního tance, který se stále tančí při slavnostních příležitostech. *Polonaise à la Romanes* se snaží otevřít národní skladbu prvkům romské hudby. V Polsku tvoří Romové významnou etnickou menšinu. Jejich přítomnost v polských zemích se datuje do patnáctého století, přesto jsou Romové stále vnímáni s předsudky.

Polonaise à la Romanes leží na pomezí hudby, výtvarného umění a sociálních a politických problémů. Sułkowska učí klasickou hudbu a Kamiński se specializuje na romskou hudbu. Jejich spolupráce s Fabiańczyk a Mirgou přináší výsledek, který se vyznačuje hudebními přechody, opakováním a otázkami, které odrážejí historii Romů a Poláků a jejich současné vzájemné střety. Fragmenty notového záznamu, které evokují pokus o překonání obtíží přítomných v místě setkání dvou různých tradic, jsou prezentovány na stěnách galerie spolu s filmem dokumentujícím tvůrčí proces.

V rámci projektu Angela Mirga-Piotrowska připravila taneční vystoupení s dětmi ze základní školy Marie Konopnické v Bytomi. —————> strana 40

Francesca a Sára

Gadžum

2014 (video 2'09")

Video vzniklo v rámci Klubu Objevitel při Člověku v tísní při workshopu k Romano suno, dětské soutěži v romštině. Lektorky točily s dětmi videa na zadaná témata, i když možnost byla tvořit i na téma volné. Tento příspěvek na „volné téma“ vznikl ve chvíli, kdy lektorky kvůli telefonátu opustily místnost a obě dívky se tak ocitly na tři minuty samy. —————> strana 46

Lukáš Houdek

*Amare
/ Naši*

2016 (fotografie)

Romové jsou součástí české nebo československé, společnosti po staletí. Přestože jim je částí společnosti nezřídka dáváno najevo, že Česko jejich zemí není („Ať táhnou, odkud přišli!“), většina z nich se tu narodila a považuje Česko, případně jeho konkrétní region, za svůj domov. Cítí se jako Romové, současně se však identifikují jako Češi.

Zejména moravští Romové žili už v období První republiky mnohdy integrovaně na moravském venkově. Z této doby se také dochovaly fotografie zachycující Romy v lokálních krojích. Podíleli se, a někteří Romové se dodnes podílejí, na uchování a rozvoji českého folkloru. Tomu však byla učiněna přítrž v podobě holokaustu, kdy byla většina z těchto Romů, vedle skupiny Romů českých, vyhlazena v nacistických koncentračních táborech. —————> strana 48

Oto Hudec

Neviditelné muzeum

2017 (instalace)

Neviditelné muzeum je otevřenou vizí alternativního muzea, které by se neza měřovalo pouze na minulost, ale i současnost. Jeho autor se společně s dalšími umělci, komunitními pracovníky a především se samotnými Romy zamýšlí nad specifiky romské kultury a jejich pohledu na svět a nad tím, jak by takové muzeum mohlo vypadat. Snaží si představit muzeum, které by se kromě tradičního etnografického hlediska zaměřilo na romskou kulturu a jejich současnou sociální a politickou situaci a historii. Prostřednictvím úvah a rozhovorů nabízí vizí fluidní instituce zabývající se sběrem děl a archivních dokumentů, terénním výzkumem, propojováním akademického světa se světem Romů v regionech a šířením svých výstupů prostřednictvím komunitních aktivit.

V rámci výstavy *HateFree?* má Neviditelné muzeum podobu projekční kabiny inspirované provizorními stavbami romských osad. Vzor na látce pokrývající domek tvoří motivy, které nakreslili romští teenageři z obce Rankovce u Košic. Obrazy představují jak tradiční, tak současnou romskou kulturu. Okřídlené srdce, které se stalo ústředním motivem katalogu, odkazuje k ceně Roma Spirit Award, každoročně udělované za aktivity vedoucí ke zlepšení kvality života Romů na Slovensku. —————> strana 54

Milan Kohout

Libání Romů

2015 (video 3'09")

Český umělec a performer Milan Kohout se vypravil do Chánova, jedné z nejchud-

ších a nejzbedačenějších romských čtvrtí v České republice... —————> strana 60

Kundy Crew

Nie som rasista, ale...

2015

Len mŕtva ryba pláva s prúdom

2015

Jednorožec je viac než národ

2014

Nehaňte pud môj

2015

Kto nemá chlieb je chudobný, kto nemá rozum je ešte chudobnejší

2014

Taká bola doba...

2014

(textil, výšivka křížkovým stehem)

Kundy Crew je slovenská feministická aktivistická umělecká skupina, jejíž členky využívají potenciál tradičního ženského řemesla, jehož prostřednictvím se vyjadřují k aktuálním politickým a společenským problémům, vyzbrojené svým ostrým sarkastickým humorem. —————> strana 62

Lidija Mirković

Gypsyflowers

2011 – současnost (trička)

Gypsyflowers byl koncept původně zamýšlený pro Internet se záměrem vyu-

žit jeho interaktivitu, obsah vytvářený uživateli a online komunitu k budování pozitivní cikánské identity překračující klíše a stereotypy. Projekt Gypsyflowers se měl stát internetovou stránkou, která by nabídla zdarma šablony pro výrobu triček. Stránka Gypsyflower měla mít čtyři části:

1. ACTIVE, kde si můžete vybrat slogan, vyrobit si tričko a nosit ho.
2. INTERACTIVE, kde lidé mohou vytvořit své vlastní slogany a nabídnout je GYPSYFLOWERS.
3. SUPERACTIVE byla míněna jako internetové fórum, kde by lidé mohli diskutovat o jednotlivých sloganech.
4. HYPERACTIVE byla určena pro sdílení selfíček lidí, kteří nosí takové tričko, jako svého druhu umění ve veřejném prostoru.

Romantická představa spočívá v tom, že pokud se každý z nás stane (cikánským) květem, můžeme společně vytvořit (cikánskou) kvetoucí louku. Záměrem bylo, aby ne-Romové mohli prostřednictvím nošení triček zakoušet, jaké to je být považován za Roma, a zároveň osobně přispět k boji proti stereotypům. —————> strana 66

Z-10889

2017 (video 14'37")

„Koncem roku 2008 jsem seděla před počítačem, když jsem narazila na zprávy o pravicových extremistech a jejich propagandě. V Maďarsku právě probíhalo vraždění cikánů. Byla jsem tak otřesená, že jsem tři dny proplakala.

Moje matka odmalička skrývala, že je cikánka, zatímco já se vždycky snažila být sebevědomou cikánkou. Takto jsme vychovávali našeho adoptivního syna. Ale Alen také nechtěl být označován za cikána. Matka vypadá jako Cikánka a

stejně tak i můj syn. Většina mé romské rodiny tak vypadá. Jenom já ne.

Po tomto dni jsem se ptala sama sebe, zda je správné nutit svého syna a matku, aby se hlásili ke své etnické příslušnosti. Mohu za to nést odpovědnost? Co když se bude historie opakovat? Měla bych odvahu stát vedle svých blízkých? Co když vraždění z Maďarska dorazí do Srbska nebo do Německa? Byla bych ušetřena? Chtěla bych být vynechána? Skrývám se? Co by se stalo s mou rodinou?

Z-10888 je číslo německé Sinti Albine Weiss, poslední cikánky, která byla sbudováním tímto číslem zapsána v knihách osvětimského tábora. Tetování jsem si nechala udělat v prosinci 2011. Přemýšlela jsem o tomto nápadu asi tři roky. Občas jsem měla pocit, že mě ta značka pálí na levé ruce. Když pálení přešlo, ptala jsem se sama sebe, jestli chci opravdu s takovým znamením žít až do konce života. Pak se pálení začalo navracet častěji, takže nakonec jsem cítila naléhavou potřebu udělat to.“ —————> strana 68

Dialog s Carmen

2012 (série fotografií)

V lidové představivosti jsou „cikáni“ buď demonizováni nebo romantizováni. V případě romské ženy šla tato romantizace často ruku v ruce s erotizací. Jedním z nejrozšířenějších obrazů ilustrujících tuto tendenci je postava Carmen, cikánské svůdkyně s velkými zlatými náušnicemi a hlubokým výstřihem, která ztělesňuje představu vášně, nezávislosti a nespoutané sexuality.

Ve spolupráci s fotografem Draganem Vildovicem se Lidija Mirković snaží analyzovat toto klíše prostřednictvím obrazů vytvořených na základě žité romské zkušenosti. Umělkyně se na čas přestěhovala do Belville, největšího „cikánského“ slumu v Bělehradě a požádala místní

ženy, aby pózovaly s obrazem naivně namalované Carmen.

V této rozsáhlé fotografické sérii se umělkyně vymezuje vůči stereotypizaci romských žen ve snaze získat kontrolu nad interpretací vlastní kultury. Ženy na fotkách jsou bez výjimky chudé, ale nedoprošují se, aby je divák litoval. Tváře mají zakryty maskou, kterou jim vnutil romantický cikánský kýč, ale zároveň se od ní distancují. Vyznačuje z nich atmosféra důstojnosti a tichého odporu. —————> strana 74

Moje Ralsko

Mapování míst a příběhů kolem Ralska

2016–2017 (dvoukanálové video 7'00")

Série fotografií je výsledkem antropologického výzkumu realizovaného Dagmar Lorenz-Meyer a jejími studenty od léta 2015 se skupinou asi 10 žen, převážně, ale nikoliv výhradně z romské komunity a jejich dětí a vnoučat, kteří žijí v okolí města Ralsko. Ženy dostaly jednorázové analogové fotoaparáty a jednu otázku: Jak je pro ně důležité místo, kde žijí. Výsledkem je více než 400 fotografií. Fotografie zachycují obrazy krajiny, pole, lesy, skály, rybníky, ruiny sovětských a sudetoněmeckých budov, křesťanské sochy a válečné pomníky, technickou infrastrukturu, jako jsou silnice, teplovody, solární panely, elektrické stožáry a čerpadla, ale i dětská hřiště. Zahrnují také „chyby“, které vytvářejí abstraktnější obrazy. Fotografie nás seznamují s příběhy o tom, jak místa rezonují s jejich obyvateli. Zaznamenávají jejich vzpomínky, sny a obavy. Přibližují jejich příběhy o minulosti, současnosti a budoucnosti místa, kde žijí. —————> strana 82

Tamara Moyzes

Zakázané umění

2015 (objekty, fotografie)

Autorka svými objekty konstruovanými z odpadků reaguje na maďarský zákon z roku 2014 zakazující vybírání popelnic. Velkou část lidí bez domova a sociálně slabých občanů, proti nimž je zákon namířený, tvoří Romové. Popelnice, v nichž umělkyně hledala materiál pro svá nelegální díla, se přitom nacházejí na místech plánovaných ale nikdy nerealizovaných projektů, jejichž hlavním záměrem bylo založení Romského muzea v Budapešti.

Projekt „Zakázané umění“ vznikl ve spolupráci s kurátorkou Timeou Junghaus a s Galerií 8 v Budapešti. —————> strana 92

Csaba Nemes

Vánek

2009 (olej na plátně, 100 x 140 cm)

Poslední dům

2009 (olej na plátně, 110 x 170 cm)

Scéna

(Tatárszentgyörgy)

2010 (olej na plátně, 65 x 100 cm)

Scéna (Nagycsécs)

2010 (olej na plátně, 50 x 70 cm)

Scéna (Tiszalök)

2010 (olej na plátně, 50 x 110 cm)

Scéna (Kisléta)

2010 (olej na plátně, 45 x 80 cm)

Číslované ulice

2017 (25 kreseb A3, smíšená technika na papíře)

Maďarský malíř Csaba Nemes zachycuje příběh čtvrti zvané Číslované ulice (Számozott utcák), kde žila romská komunita v Miskolci. Domy byly zbourány a obyvatelé násilně vystěhováni z důvodu renovace nedalekého fotbalového stadionu a výstavby přilehlého parkoviště. První příkazy k vystěhování byly doručeny v roce 2014. V roce 2015 asi polovina obyvatel opustila čtvrt a několik domů bylo strženo. Dnes je čtvrt v troskách. —————> strana 94

Michaela Pospíšilová Králová

Jako by nikdy neexistoval...

2015–2018 (malba na zdi, tisk)

Dílo se věnuje tzv. cikánskému táboru v Hodoníně u Kunštátu. Autorka si bolestně uvědomuje, že se o tom, co se v Hodonínku stalo, nemluví, natož aby byla českou stranou přiznána vina. Baráky mizející v temnotě a seznam mužů, žen a dětí, začerněný až na křestní jména a trpký konec lidí, kteří táborem prošli, evokuje naši fragmentární paměť, z níž se příliš rychle vytratila vzpomínka na tragické důsledky rasistického myšlení. —————> strana 100

Tomáš Rafa

Prepáče

2015 (video 2'49")

Umělec a aktivista Tomáš Rafa se ve své práci věnuje tématům diskrimina-

ce a nenávisti ve společnosti, obvykle prostřednictvím dokumentárního videa. Dotyčná práce je komentářem k tzv. segregacním zdem, které některá města staví, aby z veřejného prostoru vypudila nežádoucí romské občany. Toto video bylo natočeno ve vesnici Ostrovany na východním Slovensku, kde vznikla jedna z těchto zdí. —————> strana 106

Romane Kale Panthera

Veselý vepřík z Leti

2015 (plakáty, video)

Projekt reaguje na v současnosti hojně diskutovaný odkup vepřina umístěného na místě památníku romského holokaustu v Letech u Písku. Performance skupiny Romane Kale Panthera vznikla v době, kdy k odkoupení vepřina stále chyběla politická vůle a to přesto, že vláda ČR přislíbila zbourání velkovýkrmny v polovině devadesátých let. Chce poukázat na to, že přeživší vězni a jejich potomci již 70 let marně čekají na úctyhodný památník romského holokaustu. Členové skupiny vyrobili nálepky, které v rámci guerillové akce lepili na produkty vepřového masa v supermarketech a vytvořili tak informační virus. Na etiketě mohli nic netušící kupující číst nápis: „Vyrobeno z vepřů chovaných na hrobech romských obětí holokaustu. Tepelně neopracováno.“ —————> strana 110

Zevling Duchcov

2015 (video 5'33")

RKP se skupinou romských přátel uspořádali piknik v Duchcově, kde – tak jako v mnohých jiných českých městech – platí vyhláška, zakazující vynášení nábytku na ulici či posedávání na prvcích, které

k tomu nejsou určeny. Oblasti, kde tyto vyhlášky platí, se nikoli náhodou kryjí s ulicemi, v nichž žijí Romové. Přestože piknik proběhl v parku, který pod vyhlášku nespadá, během čtvrt hodiny dorazilo na místo několik policejních aut. Absurdní srocní policistů kolem skupiny grilujících přátel a hrajících si děti nechtěně odhalilo všudypřítomný rasismus, z něhož vyrůstají i výše zmíněné vyhlášky. —————> strana 112

Richard Wiesner

Radek B.

2016 (instalace)

Jedná se o prezentaci diapožitivu zachycujícího koncept životopisu, který autor našel roku 2011 v ulici U sklárny v Praze. Životopis je autentickou vypovědí romského žadatele o práci, který se předeem vymezuje proti rasově motivovaným předsudkům a apeluje na budoucího zaměstnavatele, aby mu dal šanci ukázat, co umí, bez ohledu na jeho barvu kůže. —————> strana 114

HateFree?

kuratorka

Zuzana Štefková

scenografia

Radim Labuda

artyści

Ivanka Mariposa Čonková,
Magda Fabiańczyk, Francesca & Sára,
Lukáš Houdek, Oto Hudec, Milan Kohout,
Kundy Crew, Lidija Mirković, Moje Ralsko,
Tamara Moyzes, Csaba Nemes,
Michaela Pospíšilová Králová, Tomáš Rafa,
Romane Kale Panthera, Richard Wiesner

Idea wystawy jest oparta na założeniu, że niska pozycja mniejszości romskiej w naszym społeczeństwie wynika z systematycznej nieskuteczności mechanizmów, które powinny zapewniać godne warunki życia wszystkim ludziom, bez względu na ich kolor skóry czy pochodzenie etniczne. Społeczność romska w Europie Środkowej i Wschodniej mierzy się z dyskryminacją pod różnymi postaciami, od nierówności w dostępie do dobrej jakości edukacji i legalnego zatrudnienia, po ataki na podłożu etnicznym.

Artyści na wystawie *HateFree?* stoją po stronie stygmatyzowanych z powodu swej odmienności. Analizują mechanizmy definiujące pewne grupy jako gorsze od innych czy społecznie wykluczone i wskazują niebezpieczeństwo wynikające z eskalacji nienawiści w naszym społeczeństwie. Jednocześnie demonstrują wiarę w symboliczną moc gestu

artystycznego wyrażającego solidarność, a także jego konkretne skutki poza wąsko zdefiniowanym światem sztuki.

Katalog prezentuje dzieła wystawione podczas pięciu wystaw w poniższych instytucjach i galeriach:

Muzeum romské kultury, Brno:
13.10.2017–25.2.2018

Nitrianská galéria, Nitra:
8.3–30.4.2018

Artwall Gallery, Praha:
1.6–13.8.2018

Labor Gallery, Budapest:
19.6–15.7.2018

CSW Kronika, Bytom:
29.9–9.11.2018

Wystawa *HateFree?* jest konstynuacją projektu *HateFree*, który był reakcją na nasilenie się nienawistnych postaw wobec mniejszości w Czechach.

Ivanka Mariposa Čonková

Długa droga do Lunik IX, Dobroczynność społeczna przez sztukę

2015-2016 (druk, wideo 29'11", wideo 3'17")

fotografia, wideo: Tomáš Šenkár
doradca artystyczny: Marek Halász
produkcja: SOS Slovensko, Lunik IX & Mariposa

W 2009 roku w Košicach miał miejsce skandaliczny przejaw brutalności wobec mniejszości romskiej. Ofiarami było sześciu chłopców, w wieku od dziesięciu do szesnastu lat. Na posterunku policyjnym chłopcy zostali zmuszeni groźbami do policzkowania się, a także rozebrania się do naga. Policjanci nagrywali wszystko telefonami komórkowymi. Po sześcioletnim procesie, funkcjonariusze-prześladowcy zostali zwolnieni.

Dzięki słoweńskiej ekspedycji SOS zorganizowanej w 2015 roku przez artystów i aktywistów, Ivanka spotkała Janettę – matkę jednego z poszkodowanych chłopców. Zaprzyjaźniły się i artystka powróciła tam, aby wspierać rodzinę w trudnej sytuacji. Na trzy dni jeden z pokojów ich domu zamienił się w artystyczne laboratorium. Rezultatem tego psychosomatycznego warsztatu była transformacja traumatycznych doświadczeń w obrazy ścienne, które następnie zostały zamalowane.

Podczas trwania wystaw możliwe było zakupienie pocztówek, przedstawiających fragmenty rysunków wykonanych podczas arteterapii. Zgromadzone środki zostały przekazane rodzinie Dužda. —→ strona 30

Magda Fabiańczyk

Tam, gdzie mnie nie było

2013–2014 (obrus, stół, krzesła)

Dzieło jest wynikiem ponad rocznej współpracy Magdy Fabiańczyk z przedstawicielami społeczności romskiej w postindustrialnym Bytomiu na Górnym Śląsku. Pierwsze, zainicjowane przez CSW Kronika spotkanie, odbyło się w Szkole Podstawowej Nr 16, gdzie Fabiańczyk poznała Romkę – Angelę Mirgę-Piotrowską oraz prowadzącą Świetlicę Romską – Agatę Kołodziejczyk. Angela stała się „przewodniczką”, a później współtwórczynią projektu, wprowadzając artystkę w intymne środowisko dzielnicy Bobrek, jednej z najuboższych ekonomicznie w Bytomiu, umożliwiając spotkania z romskimi mieszkańcami dzielnicy w ich domach. Rozmowy i wymiana doświadczeń nadały kierunek pracy artystycznej, która skupiając się na teraźniejszych relacjach pomiędzy Romami i nie-Romami, ukazała w nich „pęknięcia i wypaczenia, zwracając uwagę na to, co ukryte, niewidzialne, o czym chciałoby się zapomnieć” (Agata Tecl-Szubert).

Obrus, zainspirowany przedsiębiorczą rolą kobiet w społeczności z Bobrka, nawiązuje do tradycyjnej romskiej spódnicy. Kolorem i kształtem odnosi się zarówno do flagi romskiej, jak i polskiej. Mimo że pierwszy zapis o obecności Romów w Polsce sięga XV w., często nadal postrzegani są jako obcy. Centralnym elementem obrusu są słowa Mirgi-Piotrowskiej: „Chciałabym wejść tam, gdzie mnie jeszcze nie było” – przestrzeń funkcjonowania Romów w Polsce określona jest niewidzialnymi granicami. Stygmatyzujące stereotypy sprawiają, że idąc na mecz czy dyskotekę, mogą stać się celem ataku. Wypalona dziura na środku obrusu jest symbolicznym

nawiązaniem do tego typu wydarzeń. Przykryty obrusem stół stał się realnym miejscem spotkania Romów z przedstawicielami organów władzy miejskiej, podczas którego starano się wypracować strategię przeciwdziałania stereotypom. W kolejnych latach obrus posłużył jako miejsce debaty w innych placówkach artystycznych, zarówno w Polsce, jak i za granicą, m. in. w Muzeum Romskim w Brnie. —→ strona 38

Polonez à la Romanes

2018 (kompozycja muzyczna 7'13", fragmenty zapisu nutowego, wideo 15'25")

Polonez à la Romanes to współpraca między artystką Magdą Fabiańczyk, muzykami/kompozytorami Anitą Sułkowską i Ersadem Kamińskim oraz przedstawicielką społeczności romskiej z Bytomia Bobrka – Angelą Mirgą-Piotrowską. Magda i Angela spotkały się w Bytomiu w 2013 roku, pracując wspólnie nad projektem *Tam, gdzie mnie nie było*.

Najnowszy projekt zapożycza swój tytuł z Poloneza – historycznego tańca narodowego, który do dziś tańczony jest podczas uroczystych okazji. *Polonez à la Romanes* próbuje otworzyć rygorystyczną narodową kompozycję na elementy muzyki romskiej. W Polsce Romowie stanowią znaczącą mniejszość etniczną. Ich obecność na ziemiach polskich sięga XV wieku, mimo to wciąż odbierani są przez pryzmat uprzedzeń i stereotypów.

Polonez à la Romanes to mediacja między muzyką, sztukami wizualnymi a problemami społecznymi i politycznymi. Sułkowska uczy muzyki klasycznej, a Kamiński specjalizuje się w muzyce romskiej. Ich współpraca z Fabiańczyk i Mirgą daje wynik naznaczony muzycznymi przejściami, powtórzeniami i znakami zapytania, odzwierciedlający historię

Romów i Polaków oraz ich współczesne, wzajemne zmagania. Fragmenty partytury, symbolicznie odzwierciedlające próbę przezwyciężenia trudności obecnych na styku dwóch różnych tradycji i kultur, zaprezentowane zostały na ścianach galerii. Kompozycji muzycznej towarzyszył również film dokumentujący proces twórczy. —→ strona 40

Francesca i Sára

Dla Gadzio

2014 (wideo 2'09")

Wideo powstało w Klubie Odkrywcy, podczas warsztatów na Romano Suno – dziecięcym konkursie w języku romskim. W ramach warsztatu nauczyciele wraz z dziećmi kręcili filmy na zadane tematy. *Dla Gadzio* powstało z inicjatywy Francesci i Sáry, podczas chwilowej nieobecności prowadzących. —→ strona 46

Lukáš Houdek

Amare / Nasz człowiek

2016-2017 (cykl fotografii)

Romowie byli częścią czeskiego, a wcześniej czechosłowackiego społeczeństwa od stuleci. Mimo że część Czechów podkreśla, że Romowie nie mają prawa do czeskiej ziemi („Niech wracają tam, skąd przyszli!”), większość z nich urodziła się w Republice Czeskiej i uważają ten kraj, lub jeden z jego regionów za swój dom. Czują się równocześnie Romami i Czechami.

Istnieje wiele fotografii Romów w tradycyjnych, lokalnych strojach morawskich z okresu Pierwszej Republiki Czechosłowackiej, co dowodzi ich integracji z lokalną kulturą. Uczestniczyli oni, a część z nich nadal uczestniczy, w rozwoju i zachowaniu czeskiego folkloru. Ten proces w większości zakończył się wraz z Holokaustem, w wyniku którego duża część Romów, w tym pochodzących z Czech, została wymordowana w nazi-stowskich obozach koncentracyjnych. —————> strona 48

Oto Hudec

Niewidzialne Muzeum

2017 (instalacja)

Niewidzialne Muzeum to otwarta interpretacyjnie wizja alternatywnego muzeum. Razem z artystami, terapeutami środowiskowymi, a przede wszystkim z samymi Romami zastanawiamy się nad specyfiką kultury romskiej, światopoglądem i tym, jak muzeum ich dziedzictwa mogłoby wyglądać. Romowie wyobrażają sobie muzeum, które poza tradycyjnym, etnograficznym punktem widzenia, obrazowałoby ich kulturę oraz obecną sytuację społeczną i polityczną, a także historię. Refleksje i wywiady umożliwiają otwartą wizję płynnej instytucji, która skupia się na kolekcjonowaniu prac i dokumentów archiwalnych, badaniach terenowych, wzajemnych powiązaniach świata akademickiego i świata romskiego w różnych regionach, a także rozpowszechnianiu rezultatów ich działania poprzez aktywności społeczne.

Niewidzialne Muzeum ma formę chaty inspirowanej prowizorycznymi budynkami osad romskich. Wzór tkaniny okrywającej chałupę został zaczerp-

nięty z motywów, które pojawiły się na rysunkach nastolatków we wsi Rankovce niedaleko Košic. Obrazy przedstawiają zarówno tradycyjną, jak i współczesną kulturę romską. Uskrzydłone serce, będące również graficznym motywem przewodnim katalogu, przedstawia Nagrodę ducha romskiego (Roma Spirit Award), która jest dorocznie przyznawana za aktywności ukierunkowane na poprawę jakości życia Romów na Słowacji. —————> strona 54

Milan Kohout

Całując Roma

2015 (wideo 3'09")

Czeski artysta i performer Milan Kohout jedzie do Chánova, jednego z najbiedniejszych i najbardziej zniszczonych regionów romskich... —————> strona 60

Kundy Crew

Nie jestem rasistą, ale...

2015

Tylko martwe ryby płyną z prądem

2015

Jednorożec to coś więcej niż naród

2015

Nie potępiaj mych instynktów

2015

Kto nie ma chleba jest biedny, ale kto nie ma rozsądku, jest jeszcze biedniejszy

2015

To były czasy...

2015

(tkanina, haft krzyżkowy)

Kundy Crew to feministyczna grupa artystek i aktywistek ze Słowacji, wykorzystująca tradycyjne rękodzieło kobiece do wypowiedziania się na temat gorących kwestii politycznych i społecznych. W swojej działalności wykorzystują często sarkastyczny humor i własne obserwacje rzeczywistości. —————> strona 62

Lidija Mirković

Gipsyflowers

2011 work in progress (instalacja interaktywna)

Projekt *Gipsyflowers* został stworzony jako wirtualne narzędzie sztuki. Jego celem było stworzenie pozytywnego wizerunku Cyganów oraz przełamanie funkcjonujących kliszy i stereotypów na ich temat, głównie poprzez wykorzystanie środowiska internetowego, jego interaktywności i potencjału społeczności online.

Gipsyflowers zostało pomyślane jako strona internetowa, która oferowałaby darmowe szablony na koszulki. Miałyby cztery sekcje:

1. AKTYWNA, gdzie można wybrać hasło, zamówić koszulkę z nadrukiem i nosić ją.
2. INTERAKTYWNA, gdzie użytkownicy

mogą rozwijać swoje hasła i przysyłać je do twórców projektu.

3. SUPERAKTYWNA, gdzie użytkownicy na internetowym forum dyskutują o hasłach, wzorach i ich znaczeniu.
4. HIPERAKTYWNA, jako platforma do publicznego prezentowania zdjęć użytkowników, noszących taką koszulkę jako rodzaj sztuki w przestrzeni publicznej.

Romantyzm tej idei polega na tym, że jeśli każdy z nas stanie się pojedynczym (Cygańskim-)kwiatem, będziemy mogli stworzyć pole (Cygańskich-)kwiatów. Projekt przeznaczony jest również dla nie-Cyganów. Poprzez noszenie jednej z koszulek możliwe jest doświadczenie tego, w jaki sposób postrzegani są Cyganie lub osoba, która publicznie walczy z uprzedzeniami wobec grupy etnicznej. —————> strona 68

Z-10889

2017 (wideo 14'37")

„Pod koniec 2008 roku, siedząc przed komputerem, znalazłam raporty i filmy o grupach prawicowych i ich propagandzie. Właśnie miały miejsce zabójstwa Cyganów na Węgrzech. Byłam tak zszokowana, że płakałam przez trzy dni.

Od dzieciństwa moja matka ukrywała, że jest Cyganką, więc ja zawsze starałam się być pewną siebie cygańską kobietą. Tak wychowaliśmy naszego adoptowanego syna. Jednak Alen również nie chciał być postrzegany jako Cygan. Moja matka wygląda jak Cyganka, podobnie jak mój syn. Większość mojej cygańskiej rodziny wygląda jak Cyganie. Z wyjątkiem mnie.

Po tym dniu zadałam sobie pytanie, czy robię właściwie, ucząc mojego syna i matkę, aby pokazywali swoją przynależność etniczną. Czy mogę brać za to odpowiedzialność? A co, jeśli historia się

powtórzy? Czy miałabym dość odwagi, by stanąć obok moich bliskich? Co jeśli zabójstwa z Węgier dotrą do Serbii lub Niemiec? Czy zostałabym oszczędzona? Czy chciałabym zostać pominięta? Czy ukryłabym się? Co stałoby się z moją rodziną?

Z-10888 to numer Albine Weiss, niemieckiej Sinti, ostatniej Cyganki zarejestrowanej pod tym numerem w księgach obozu Auschwitz. Pomysł oznakowania siebie jako Cyganki dojrzał we mnie przez trzy lata. Od czasu do czasu miałam wrażenie, że ten znak płonie na mojej lewej ręce. Pieczenie w końcu ustało i zaczęłam się zastanawiać, czy naprawdę chcę żyć z takim piętnem do końca życia. Wtedy pieczenie zaczęło powracać częściej, więc poczułam fizyczną wręcz potrzebę uwiecznienia tej liczby na swoim ciele. Tatuaż wykonałam w grudniu 2011 roku.” —> strona 68

Dialog z Carmen

2012 (seria fotografii)

W popularnej wyobraźni Cyganie byli znieślawiani, romantyzowani lub traktowani jako egzotyczni. W przypadku Cyganki romantyzacja ta często łączyła się z erotyzmem. Jednym z wszechobecnych obrazów, które uosabiają tę tendencję jest postać Carmen – czarnowłosej, cygańskiej uwodzicielki z dużymi złotymi kolczykami i głębokim dekoltem, ucieleśniająca ideę namiętnego uczucia, niezależności i płomiennej seksualności.

We współpracy z fotografem Draganem Vildovicem, Lidija Mirković przeanalizowała ten stereotyp i zaprezentowała widzowi obrazy powstałe w oparciu o doświadczenia samych Romów. Artystka przeniosła się do Belville, największego „cygańskiego” slumsu w Belgradzie i poprosiła miejscowe kobiety o zapozowanie z obrazem Carmen.

W tym obszernym cyklu fotograficznym artystka obaliła stereotyp dotyczący kobiet romskich, aby odzyskać suwerenność interpretacji własnej kultury. Kobiety te są bez wyjątku biedne, mimo to nie proszą widza o litość. Ich twarze przykrywa maska, wymuszona przez romantyczny, cygański kicz. W rzeczywistości są zaprzeczeniem tego stereotypu, a z ich wizerunków emanuje atmosfera wzniosłej godności i cichego sprzeciwu. —> strona 74

Moje Ralsko

Mapowanie miejsc i historii w okolicy Ralska

2016-2017 (wideo dwukanałowe 7'00'')

Seria fotografii jest rezultatem projektu badawczego, prowadzonego przez Dagmar Lorenz-Meyer i jej studentów od 2015 roku, w grupie około dziesięciu kobiet pochodzących głównie z romskiej społeczności, ich dzieci i wnuków, którzy żyją w Ralsku i okolicach. Ich zadaniem było zobrazowanie osobistych znaczeń tego miejsca za pomocą fotografii. Powstało około czterystu zdjęć, w tym fotografii pól, lasów, skał, stawów, ruin budynków sowieckich i poniemieckich, posągów upamiętniających czasy wojny, elementów infrastruktury, a także miejsc spotkań społeczności, takich jak place zabaw, domy i zakłady pracy. Fotografie zawierają również zniekształcenia, które tworzą bardziej abstrakcyjne obrazy. Opowiadają historie o tym, jak miejsca rezonują ze swoimi mieszkańcami. Snują narracje o ich wspomnieniach, marzeniach i niepokojach, o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. —> strona 82

Tamara Moyzes

Sztuka zakazana

2015 (instalacje, fotografie)

Autorskie instalacje ze śmieci są reakcją na węgierską ustawę z 2014 roku, zakazującą wygrzebywania odpadków ze śmietników. Znaczną część bezdomnych oraz osób wykluczonych społecznie, przeciwno którym wymierzone są te przepisy, stanowią Romowie. Materiał do stworzenia dzieł został pozyskany nielegalnie i pochodzi ze śmietników znajdujących się w miejscach planowanych, lecz nigdy niezrealizowanych projektów, których głównym celem było stworzenie Muzeum Romskiego w Budapeszcie.

Projekt *Sztuka zakazana* powstał we współpracy z kuratorką Tímeą Junghaus oraz Galerią 8 w Budapeszcie. —> strona 92

Csaba Nemes

Bryza

2009 (olej na płótnie, 100 x 140 cm)

Ostatni dom

2009 (olej na płótnie, 110 x 170 cm)

Scena (Tatárszentgyörgy)

2010 (olej na płótnie, 65 x 100 cm)

Scena (Nagycsécs)

2010 (olej na płótnie, 50 x 70 cm)

Scena (Tiszalök)

2010 (olej na płótnie, 50 x 110 cm)

Scena (Kisléta)

2010 (olej na płótnie, 45 x 80 cm)

Ponumerowane ulice

2017 (25 rysunków na papierze, technika mieszana)

Węgierski malarz Csaba Nemes przedstawia historię dzielnicy o nazwie Numbered Streets (Számozott utcák) w Miskolcu, w której mieszkańcy romska społeczności. Mimo oporu, ich domy zostały rozebrane, a mieszkańców eksmitowano. Powodem tej czystki był remont pobliskiego stadionu piłkarskiego i budowa parkingu. Pierwsze wezwania do eksmisji zostały dostarczone w 2014 roku. W 2015 około połowa ludności opuściła osadę, a wiele domów zostało zburzonych przez władze. Obecnie dzielnica jest w gruzach. —> strona 94

Michaela Pospíšilová Králová

Tak jakbym nigdy nie istniał.

2015–2018 (malowidło ścienne, druk)

Seria prac dotyczy tak zwanego Obozu cygańskiego w Hodonin koło Kunštát. Artystka przywraca pamięć tego, co wydarzyło się w Hodonin, a za co Czesi nie chcą wziąć odpowiedzialności, pomijając temat. Znikające w ciemności baraki, zamazana lista imion mężczyzn, kobiet i dzieci, i gorzki koniec ludzi, którzy przeszli przez obóz, budzi fragmentaryczną pamięć, w której wspomnienie tragicznych konsekwencji rasistowskiego myślenia blaknie zbyt szybko. —> strona 100

Tomáš Rafa

Wybaczcie

2015 (wideo 2'49")

Artysta i aktywista Tomáš Rafa koncentruje się w swych pracach na tematach społecznej dyskryminacji i nienawiści, korzystając z medium filmu dokumentalnego. Prezentowana praca jest komentarzem na temat tzw. murów segregacyjnych, wznoszonych przez niektóre miasta w celu odgradzenia niechcianych obywateli od przestrzeni publicznej. Materiał został nakręcony we wsi Ostrovany na Wschodzie Słowacji, gdzie powstał jeden z takich murów. —————> strona 106

Romane Kale Panthera

Wesoły prosiak z Letów

2015 (plakaty, wideo)

Projekt jest reakcją na – obecnie powszechnie dyskutowane – wykupienie chlewni mieszczącej się na terenie miejsca pamięci Holokaustu Romskiego w Letach niedaleko Písku. Performance grupy Romane Kale Panthera powstał w czasie, gdy wciąż brakowało woli politycznej do wykupienia chlewni, mimo iż rząd Republiki Czeskiej obiecał jej likwidację już w połowie lat 90. Zwraca uwagę na to, że ocaleni więźniowie oraz ich bliscy czekają już od 70 lat na godne miejsce pamięci, poświęcone Holokaustowi Romów. Członkowie grupy stworzyli naklejki, którymi w ramach półlegalnej akcji oznaczali w supermarketach produkty z mięsa wieprzowego, tworząc wirusa informacyjnego. Niczego niespodziewający się klienci zobaczyli na opakowaniach napis: „Wy-

produkowano ze świń hodowanych na grobach romskich ofiar Holokaustu. Produkt niepoddany obróbce termicznej.” —————> strona 110

Chillout Duchcov

2015 (wideo 1'50")

RKP wraz z grupą przyjaciół zorganizowali piknik w Duchcovie, gdzie – jak w wielu innych czeskich miastach – obowiązują przepisy zabraniające wynoszenia mebli na ulice oraz przesiadywania w miejscach do tego nieprzeznaczonych. Rejony obowiązywania tych przepisów nieprzypadkowo pokrywają się z miejscami zamieszkiwanymi przez Romów. Mimo iż piknik odbywał się w parku nieobjętym zakazem, w ciągu kwadransu od jego rozpoczęcia na miejscu pojawiło się kilka wozów policyjnych. Absurdalne zbiegowisko funkcjonariuszy wokół grupy grillujących przyjaciół i bawiących się dzieci nieoczekiwanie zdemaskowało wszechobecny rasizm, który leży u podstaw wspomnianych przepisów. —————> strona 112

Richard Wiesner

Radek B.

2016 (instalacja)

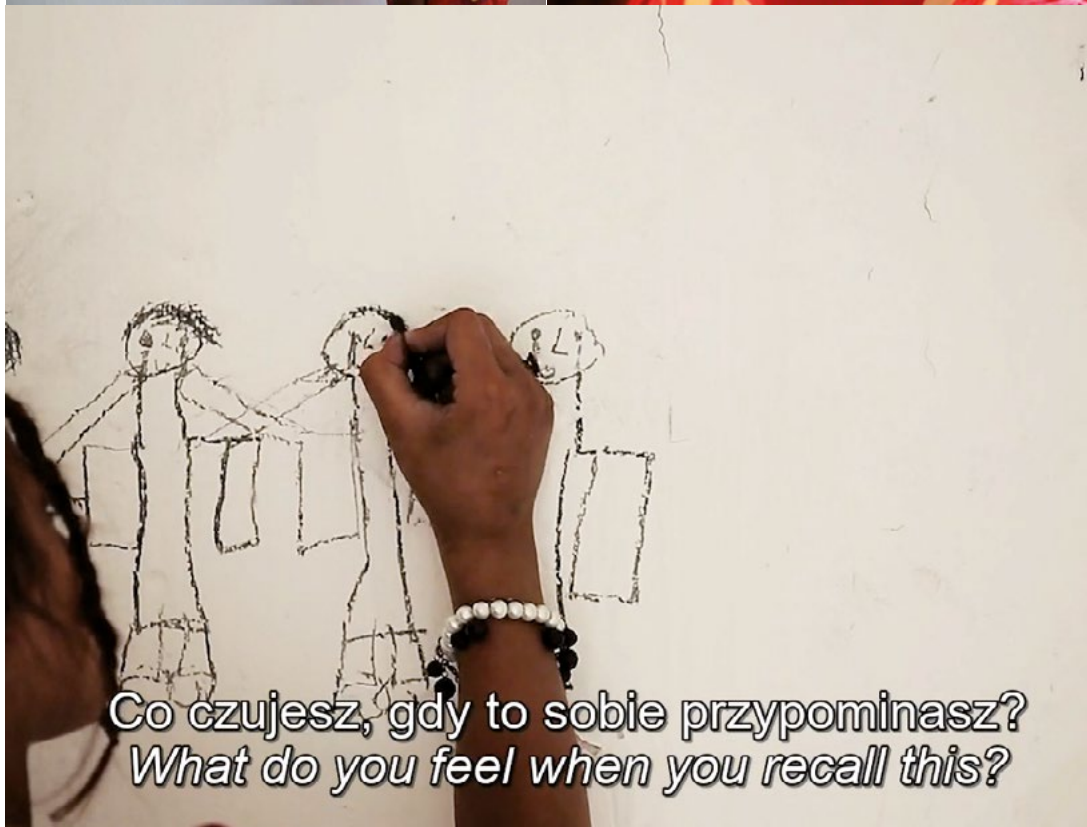
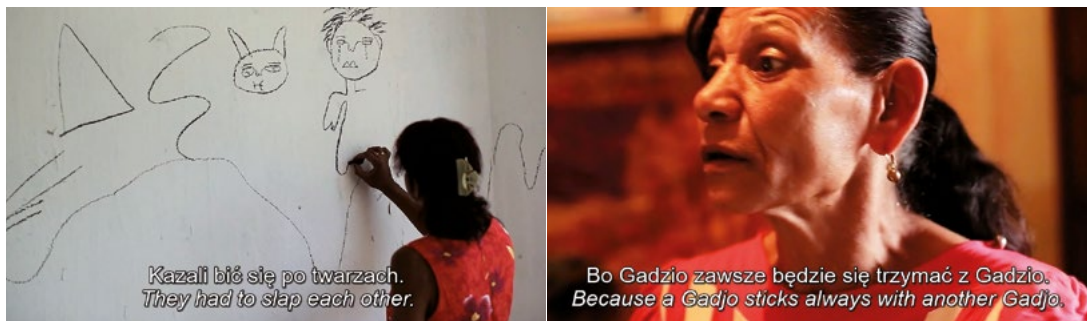
Instalacja przedstawia slajd z autentycznym listem motywacyjnym Roma poszukującego pracy. Odręczny tekst został znaleziony przez artystę na ulicy U Sklárny w Pradze. W podaniu o pracę zainteresowany z góry przeciwstawia się uprzedzeniom rasowym i apeluje do przyszłego pracodawcy, aby bez względu na kolor skóry dał mu szansę pokazać, co potrafi. —————> strona 114

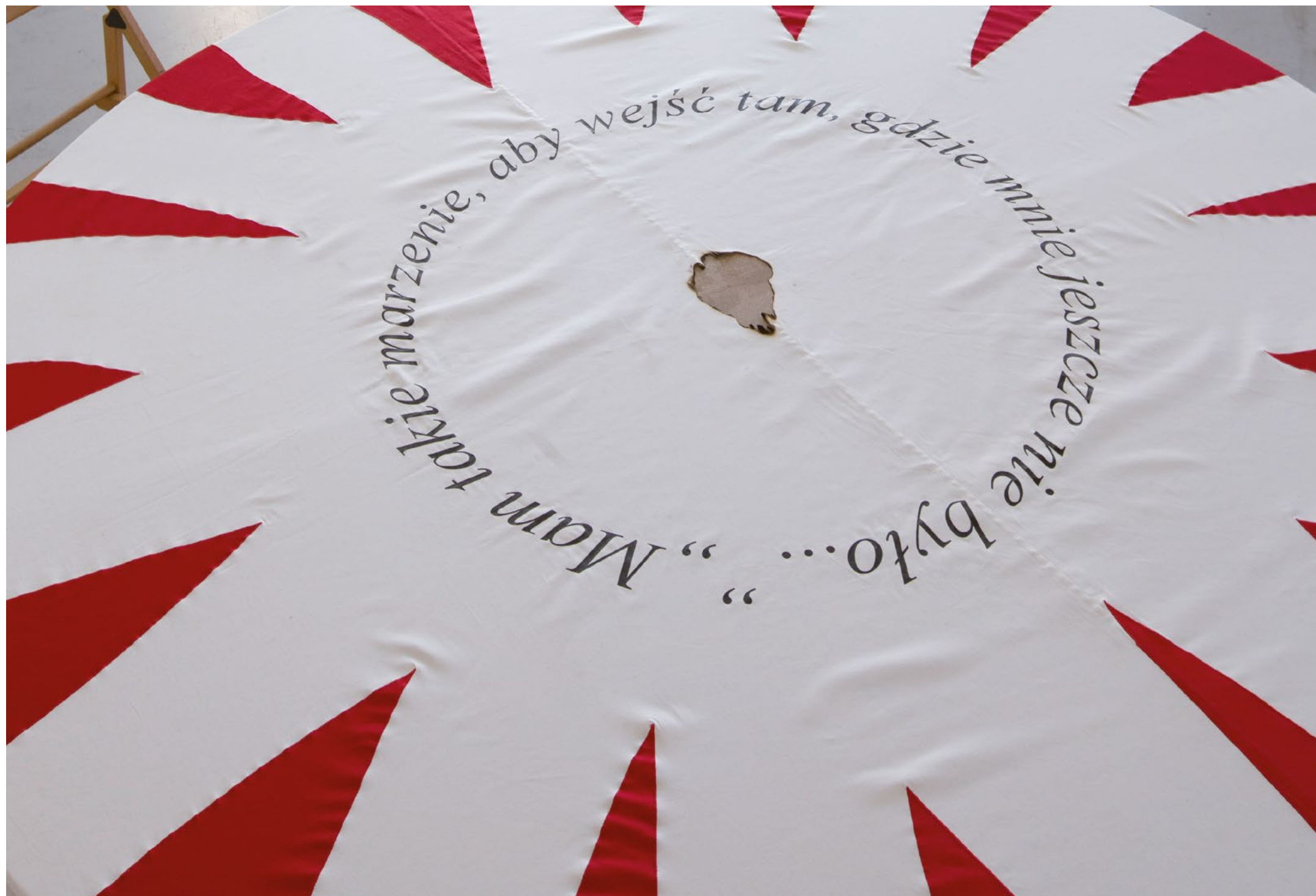
HateFree?

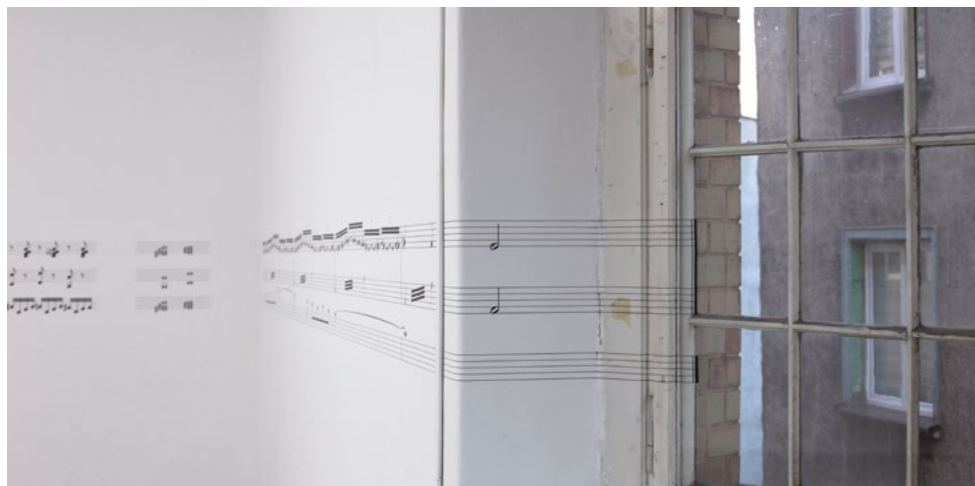

HateFree?

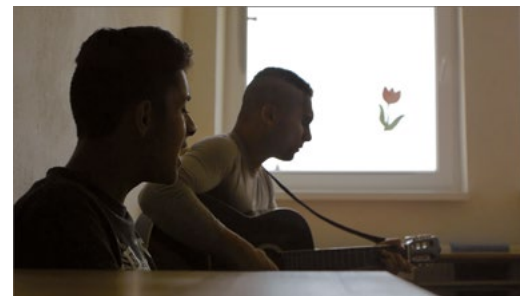
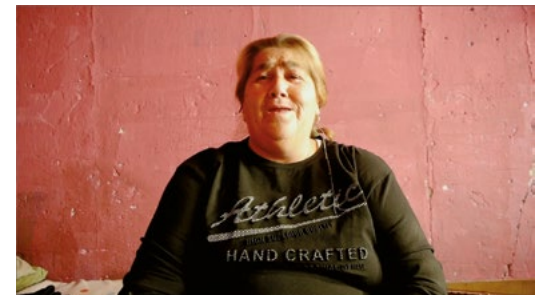
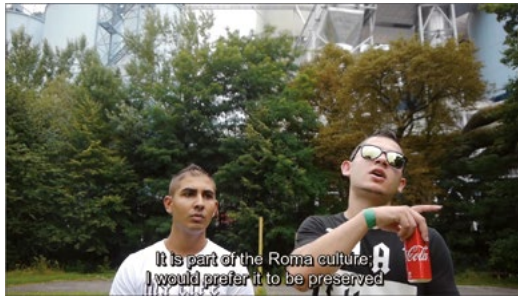

HateFree?

HateFree?

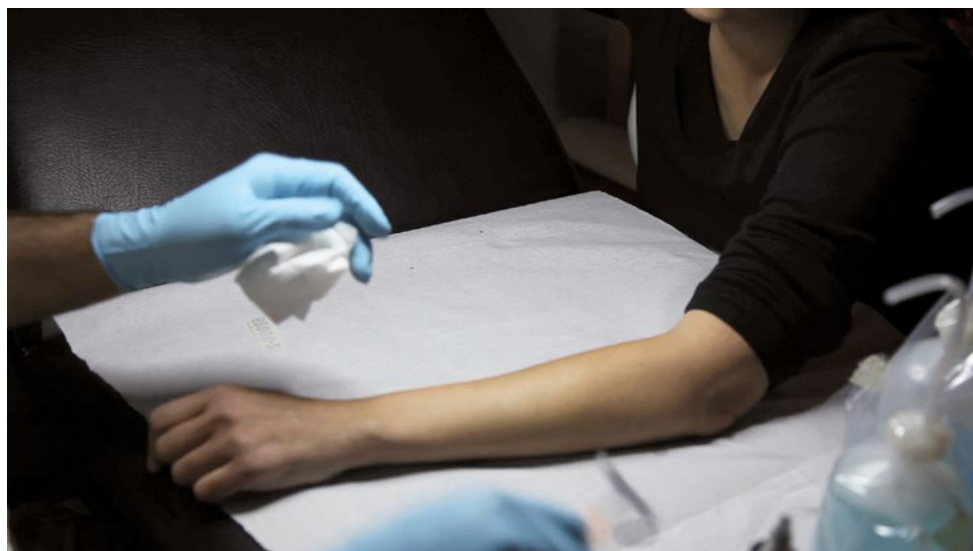
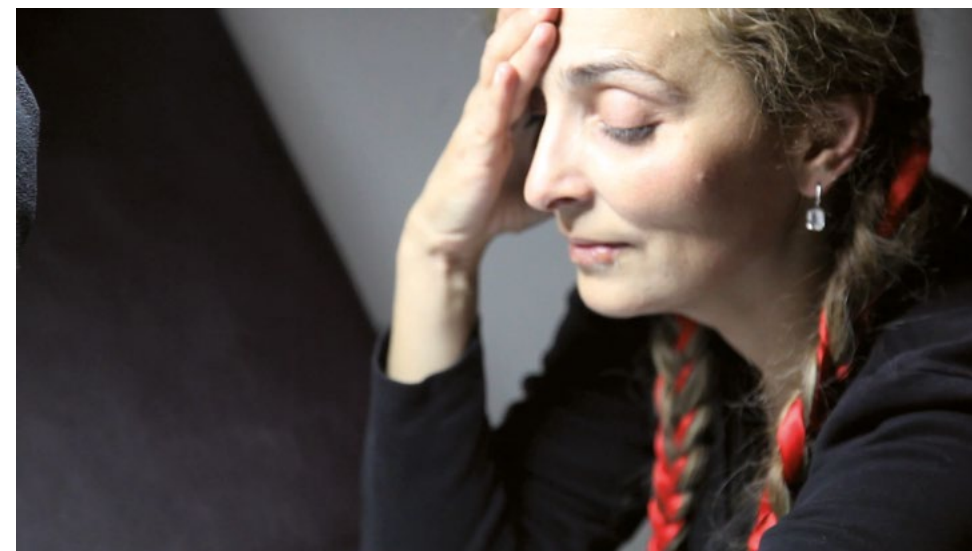

HateFree?

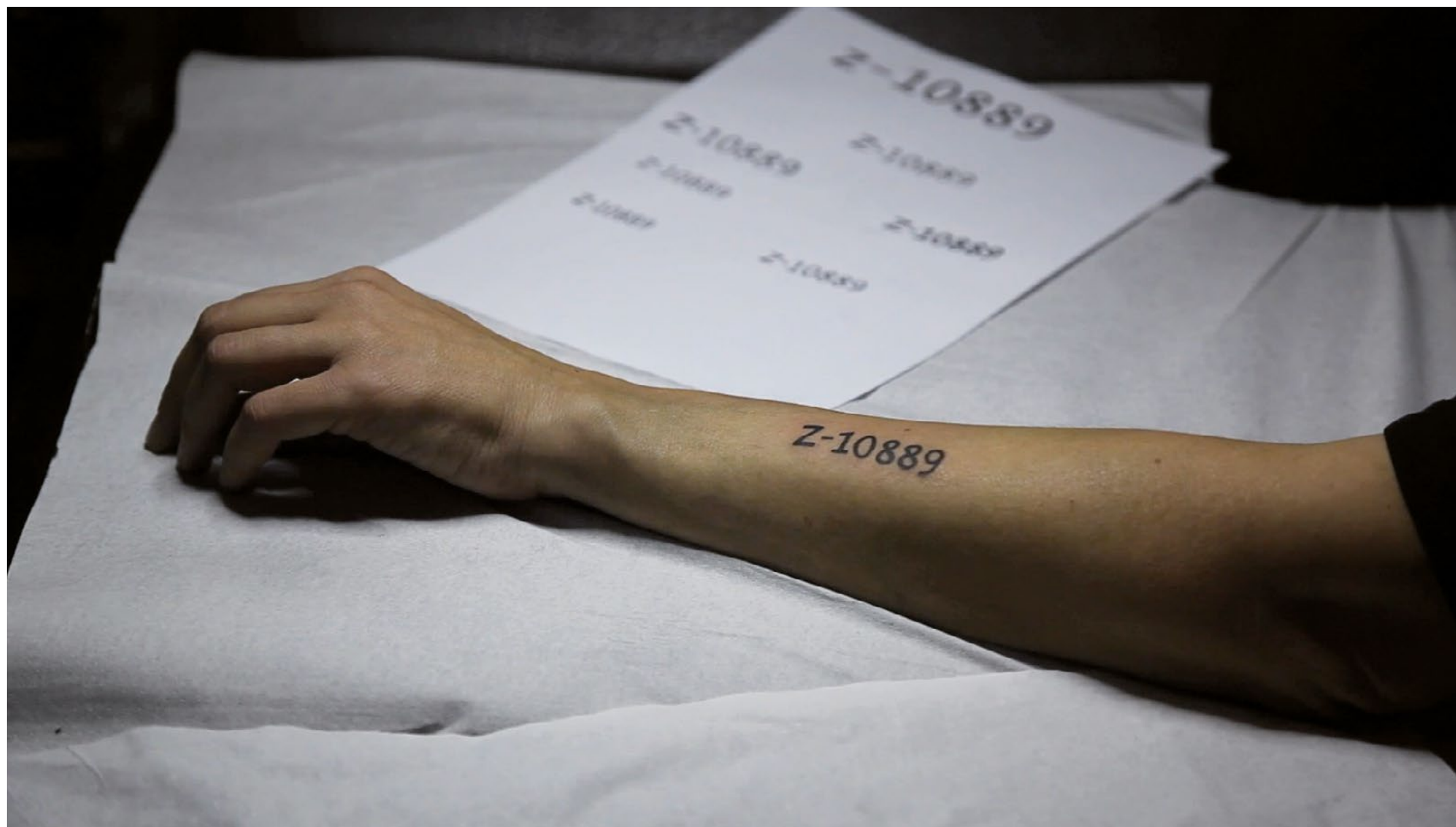
HateFree?

HateFree?

HateFree?

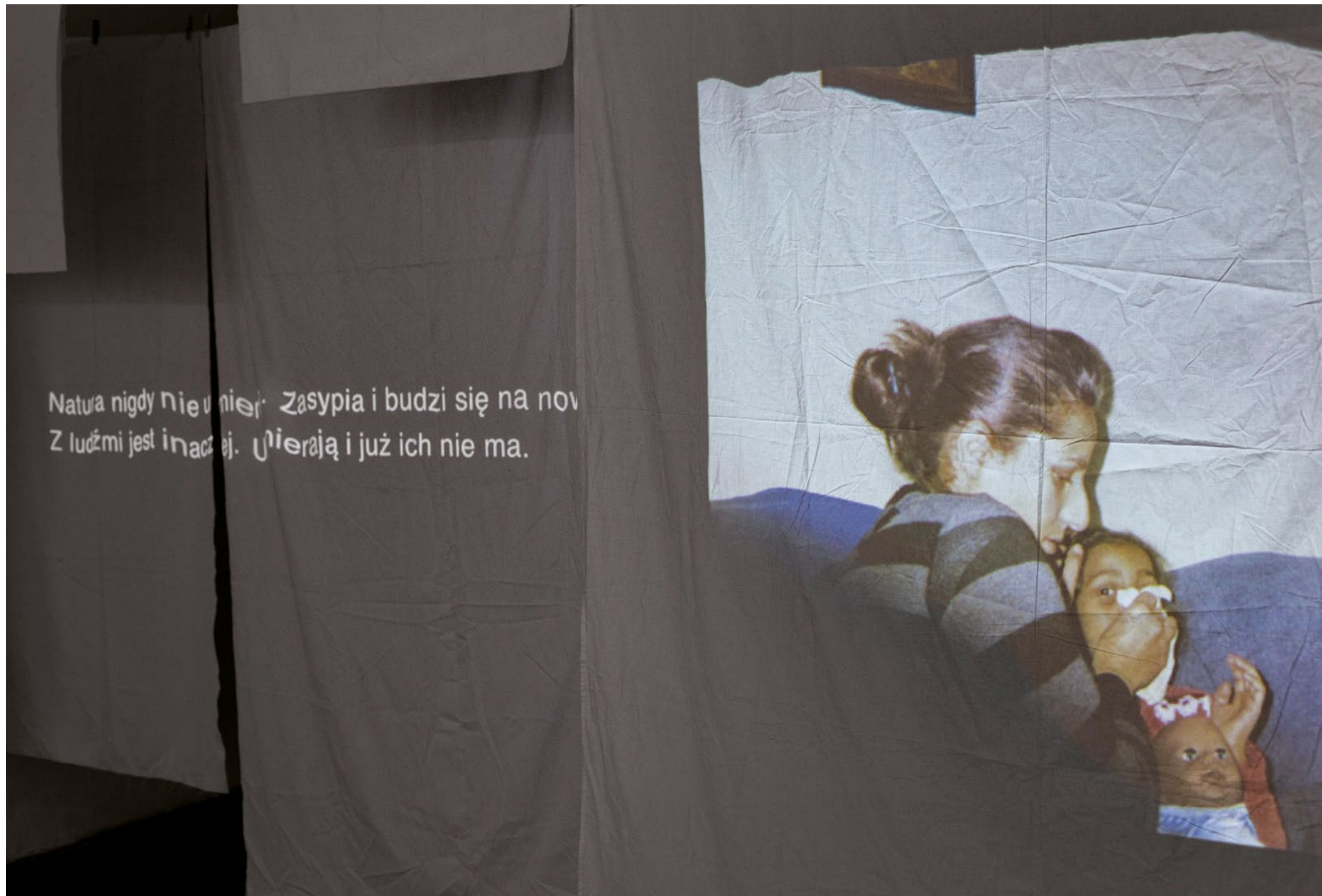

To był wojskowy obóz ćwiczebny. Ralsko jako miasto ma około 170 kilometrów kwadratowych. Według rozmiaru to drugie co do wielkości czeskie miasto, gorzej jest z liczbą mieszkańców.

Boję się tego, że wszyscy młodzi wyjadą do miasta. To jest prawdziwy problem w regionach takich jak ten.

Nie ma gdzie czegoś kupić. Nie ma żadnego sklepu, którego właścicielem byłby Wietnamczyk. Żadna restauracja nie działa. Nic.

Ludzie widzą, gdy ktoś jest nieszczęśliwy i jeżeli uchwyci się dobry moment, odczuwają współczucie. Niektórzy to lubią, inni nie, ale myślę, że ludzie muszą widzieć, że ktoś jest szczęśliwy, ale też, że jest nieszczęśliwy.

Przeprowadziłam się z Pragi dopiero gdy miałam dwoje małych dzieci. Wtedy właśnie zaczęła się nienawiść ze strony skinów. Mordowano ludzi, a ja bałam się o moje dzieci i o siebie. Czasem musiałam ukrywać się w mieszkaniu przyjaciół i nie mogliśmy nawet wyjść, nie mówiąc już o wyjściu na ulicę.

Zniszczenie krajobrazu łączy się ze zniszczeniem ludzkiej duszy.

Tam był romski bar, ale już go nie ma. Nie ma gdzie spotykać się z ludźmi.

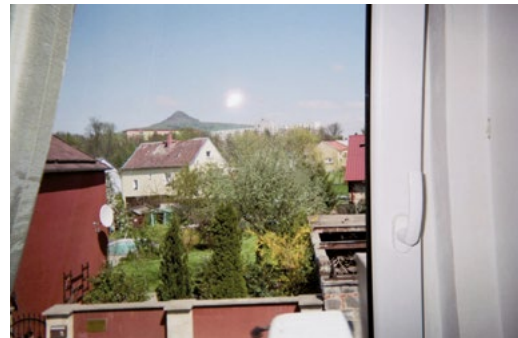

Kolem té borovice jezdím už asi tři roky a pozoruju ji, jak se pořád sklání. Ted'ka byla bouřka, ale není zlomená. Neuvěřitelný.

Mají prázdný oči, ty domy.

Ty ženy, ty mladý holky, potrácely. Nemohly donosit děti, mezi třetím a čtvrtým měsícem potrácely nebo vůbec nemohly přijít do jiného stavu.

V životě jsem nic neukradla.

Rybník se nachází v bývalém vojenském prostoru a já bych tam nestrčila ani palec, protože je poblíž čerpaček kyseliny, tak určitě bude kontaminovaný.

Tam jsou takový hrůzostrašný letecký hangáry, takový d'oury v zemi, jestli po náletech, nebo nevím po čem, a v tom naházený pneumatiky, azbestový desky ze střech, se to tam válí na zemi.

Každá žena umí něco. I když na to nemá vzdělání nebo papír, ale je schopná různých věcí a má v sobě potenciál.

I moved from Prague when I had two small children. It was just at the time when the skinhead hatred started. People were being murdered and I feared for my kids – for myself too. There were times, when I had to hide at my friends' and couldn't even look out, let alone go outside.

Almost everyone in a productive or young age is gone and when they get older, that will be a further problem. There aren't any services here for those people.

This was a military training area. Ralsko as a town has some hundred-seventy square kilometres. According to its size it's the second largest Czech town, but with its number of inhabitants it is worse.

There was a Romani pub, it's already gone. There is nowhere to get together anymore.

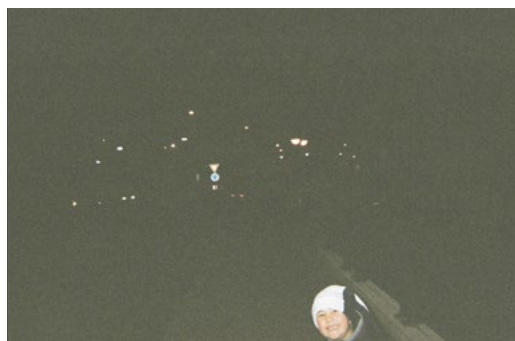
The women, these young girls miscarried. They could not carry their children to term. Between the third and fourth month they miscarried or could not get pregnant at all.

When Russians were here I used to pick blueberries in the woods and they used to drive their tanks straight into the forest.

Nature does not die. It sleeps and wakes up again. People don't. They die and are no more.

Every woman knows how to do something. Even if she does not have an education or a certificate, she is capable of different things and has a potential in her.

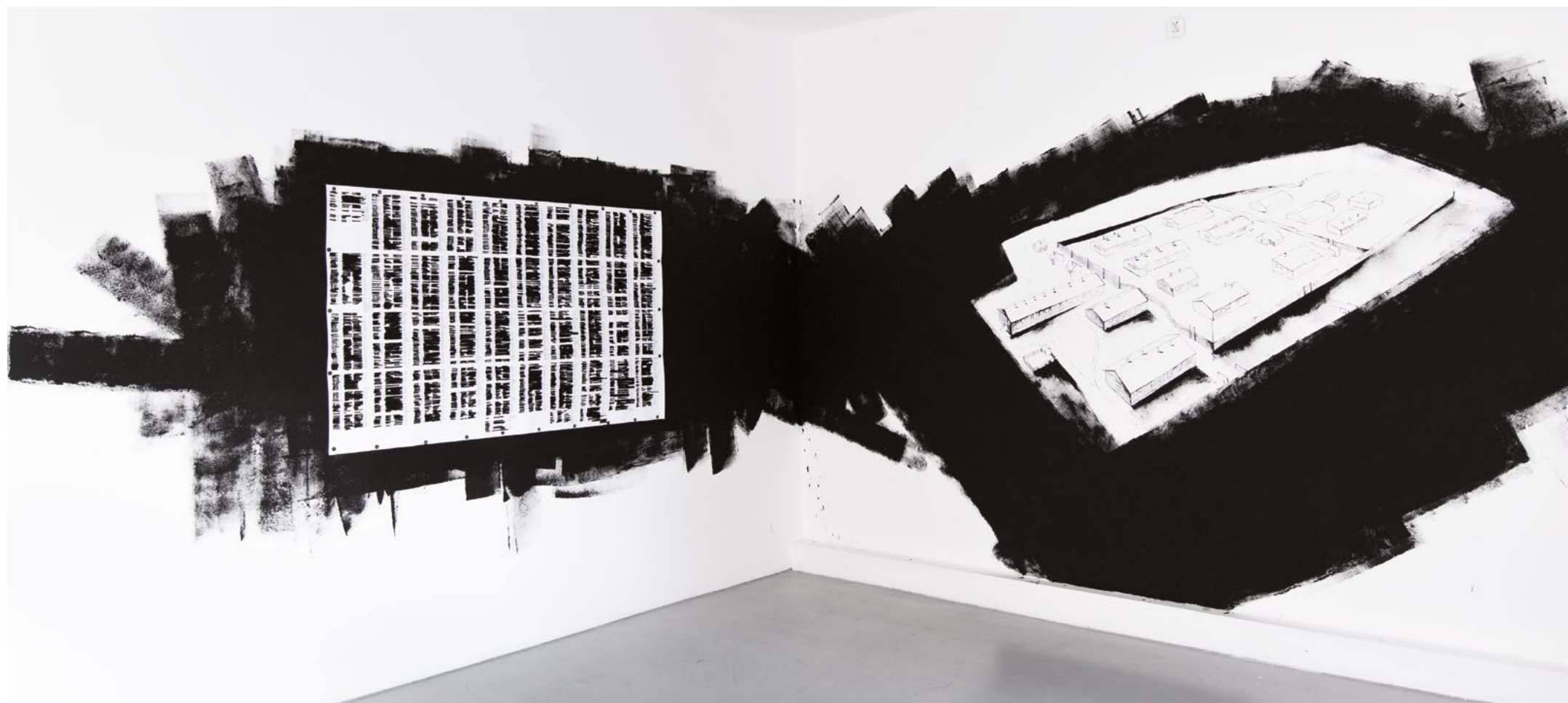

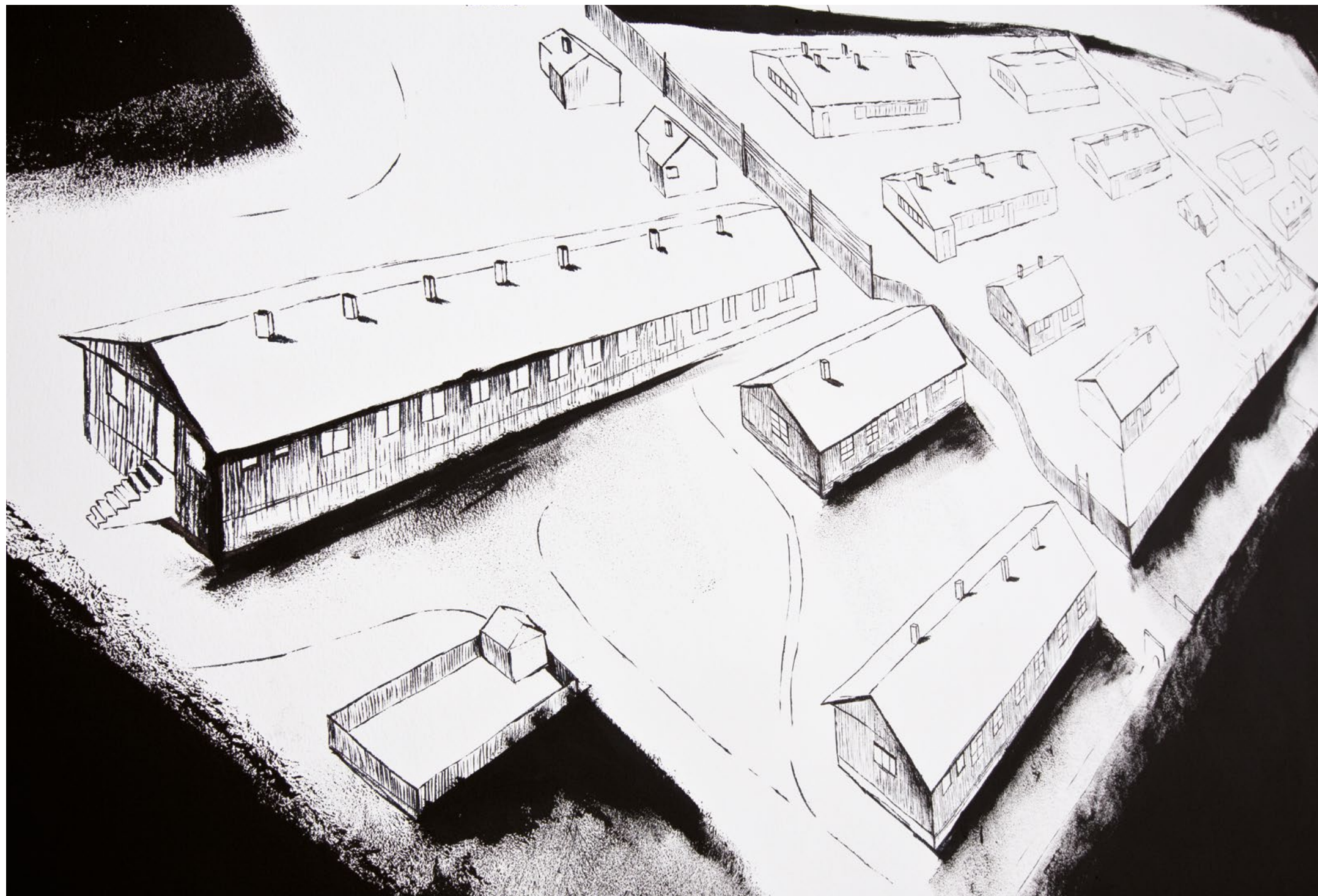
HateFree?

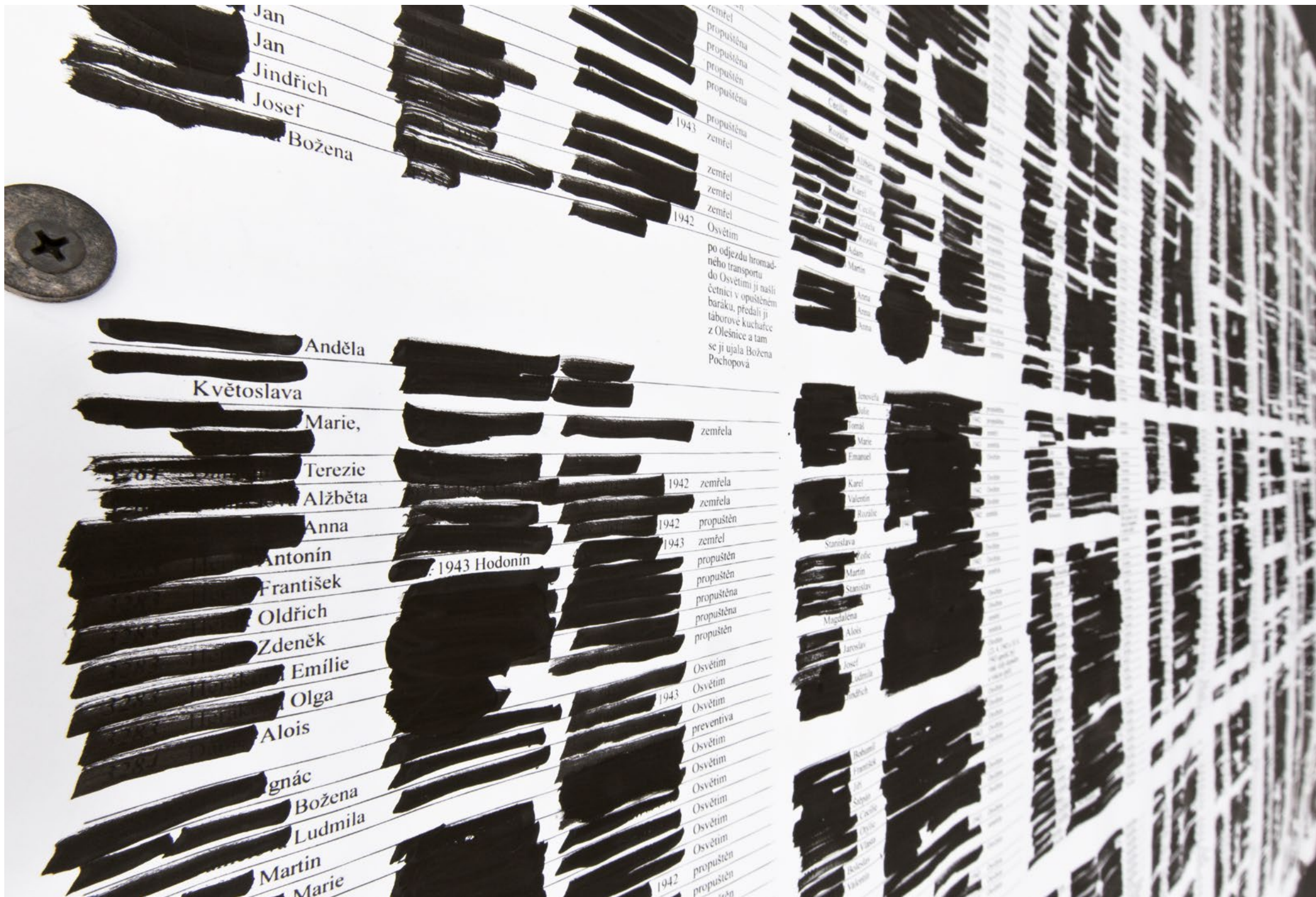

HateFree?

HateFree?

"Při každém obědě společně
vzpomínáme na
romský holocaust".

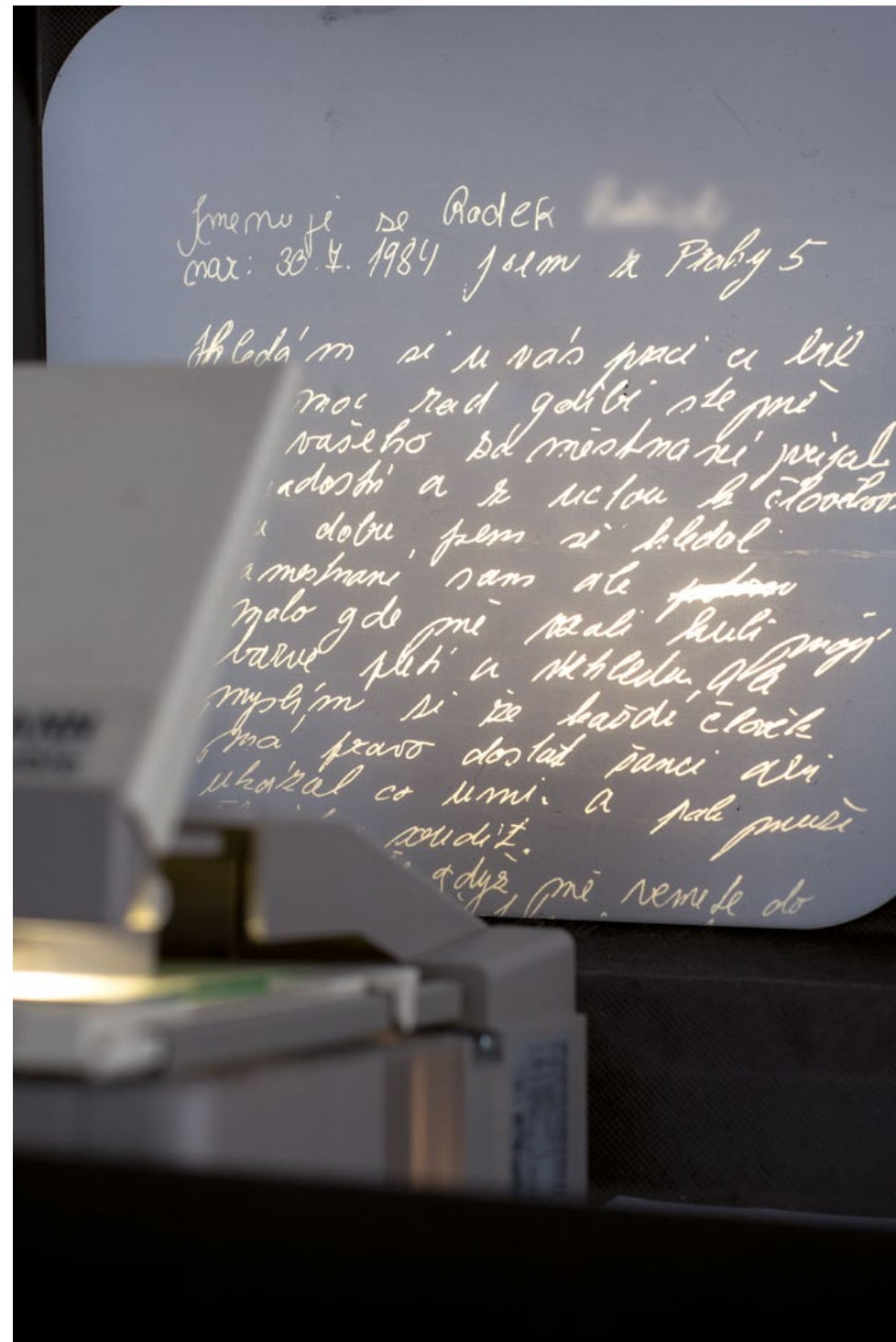
Veselý Vepřík z Letů

Vyrobeno z vepřů chovaných na hrobech
romských obětí holokaustu
tepelně neopracováno
Agpi, a. s. Písek

Muzeum romské kultury, Brno: 13. 10.2017–25. 2.2018
Nitrianská galeria, Nitra: 8. 3–30. 4.2018
Artwall Gallery, Praha: 1. 6–13. 8.2018
Labor Gallery, Budapest: 19. 6–15. 7.2018
CSW Kronika, Bytom: 29. 9–9. 11.2018

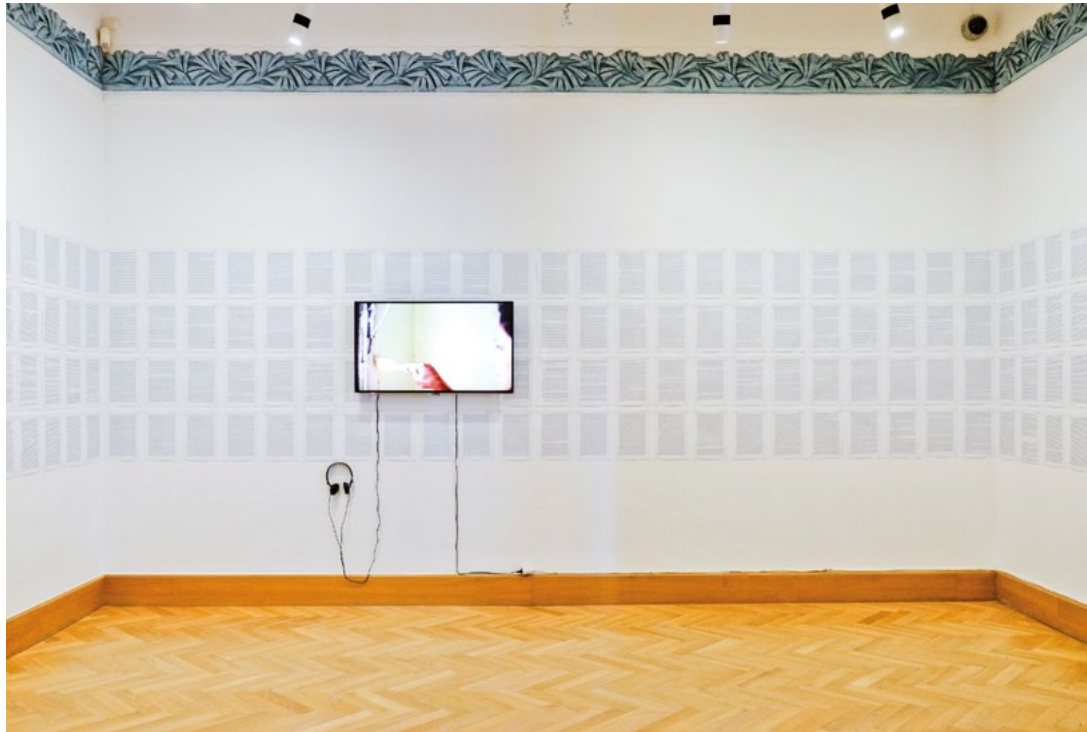

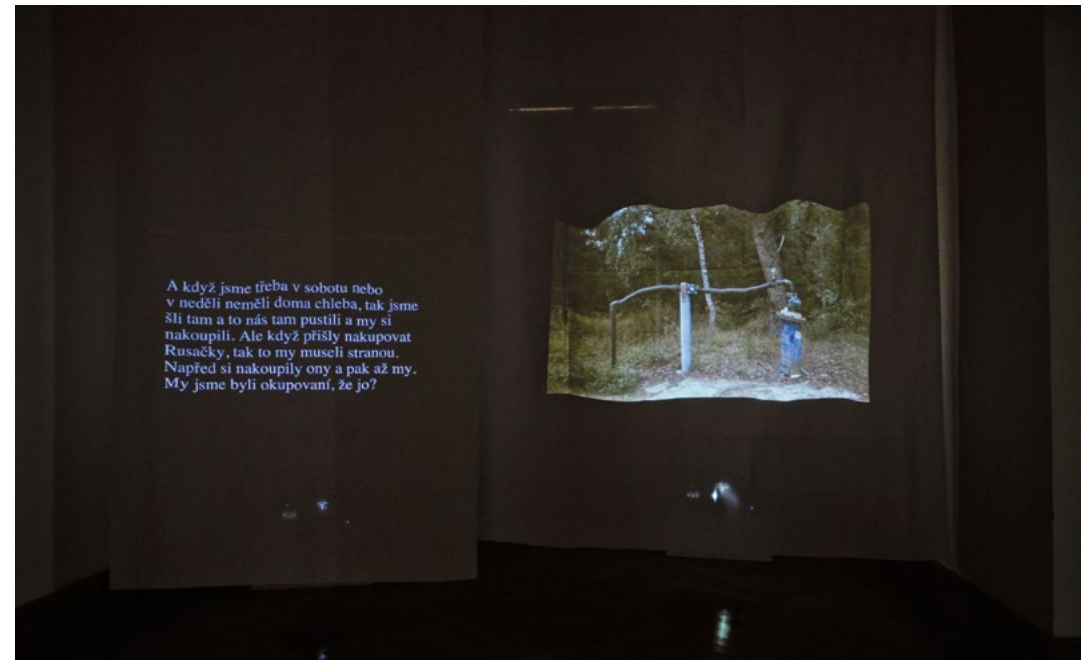
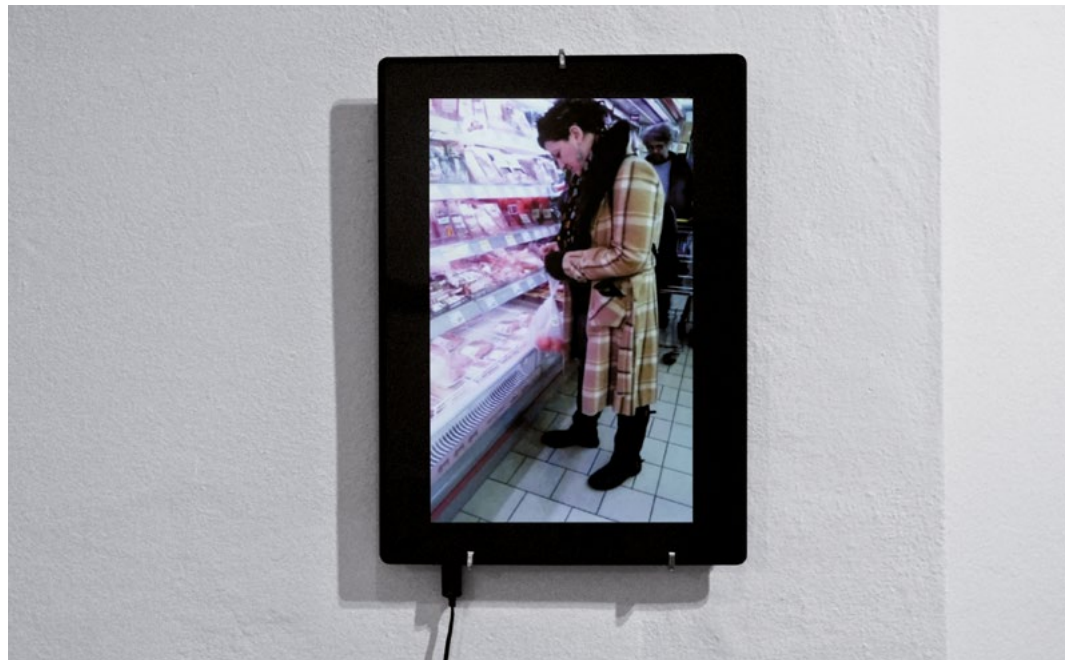
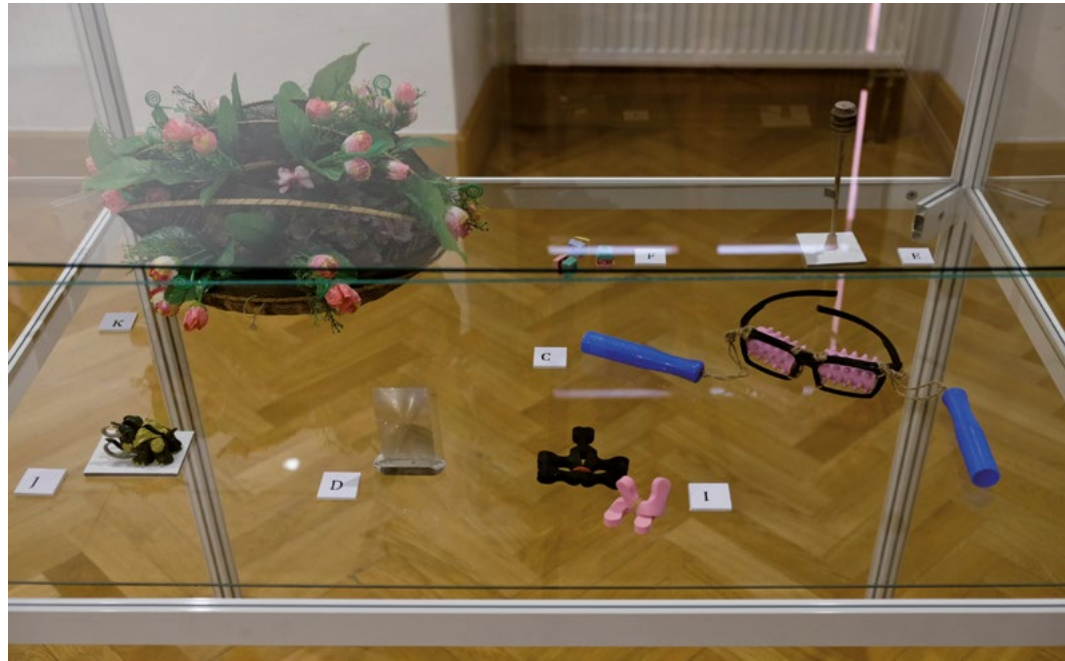

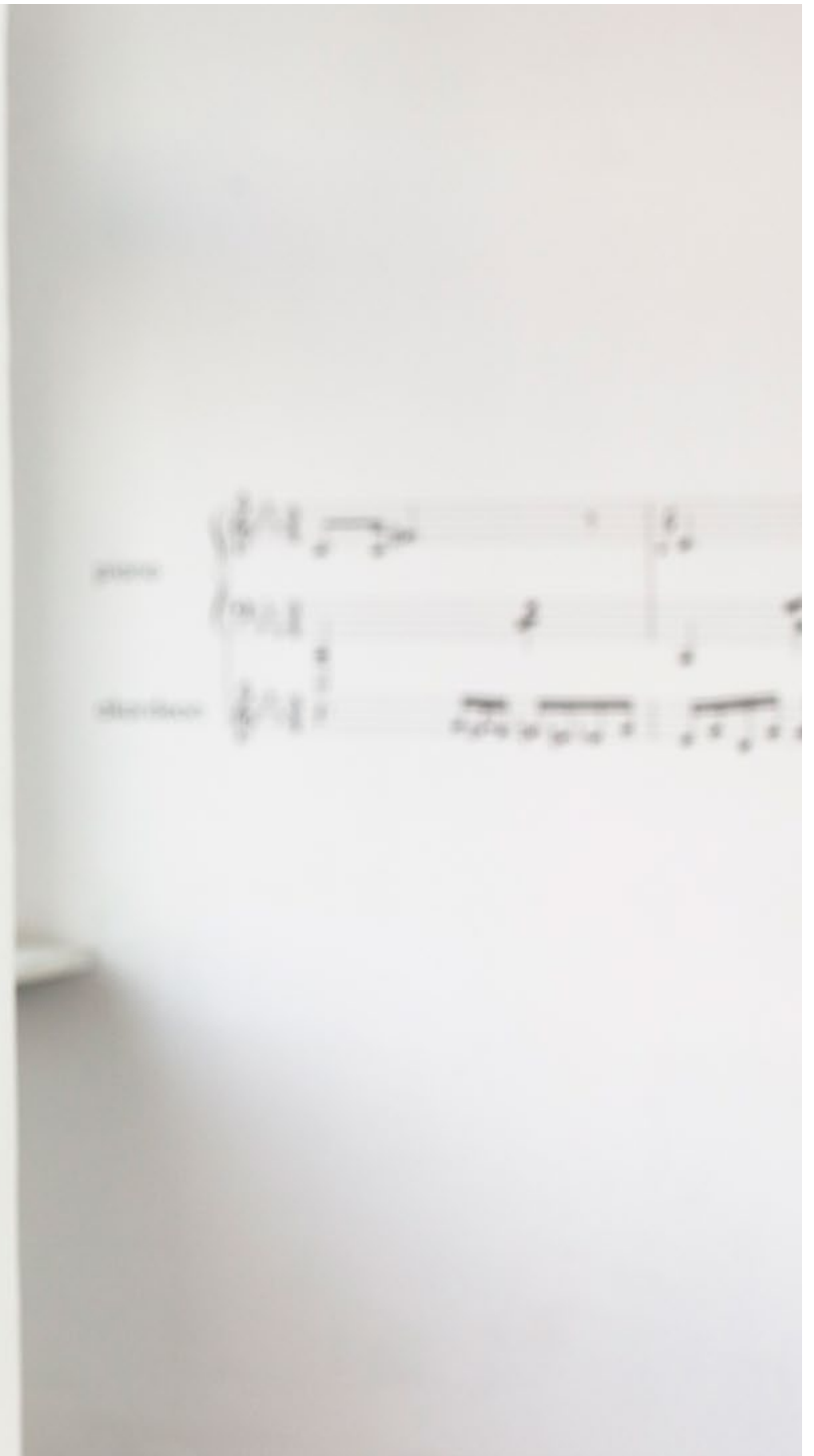
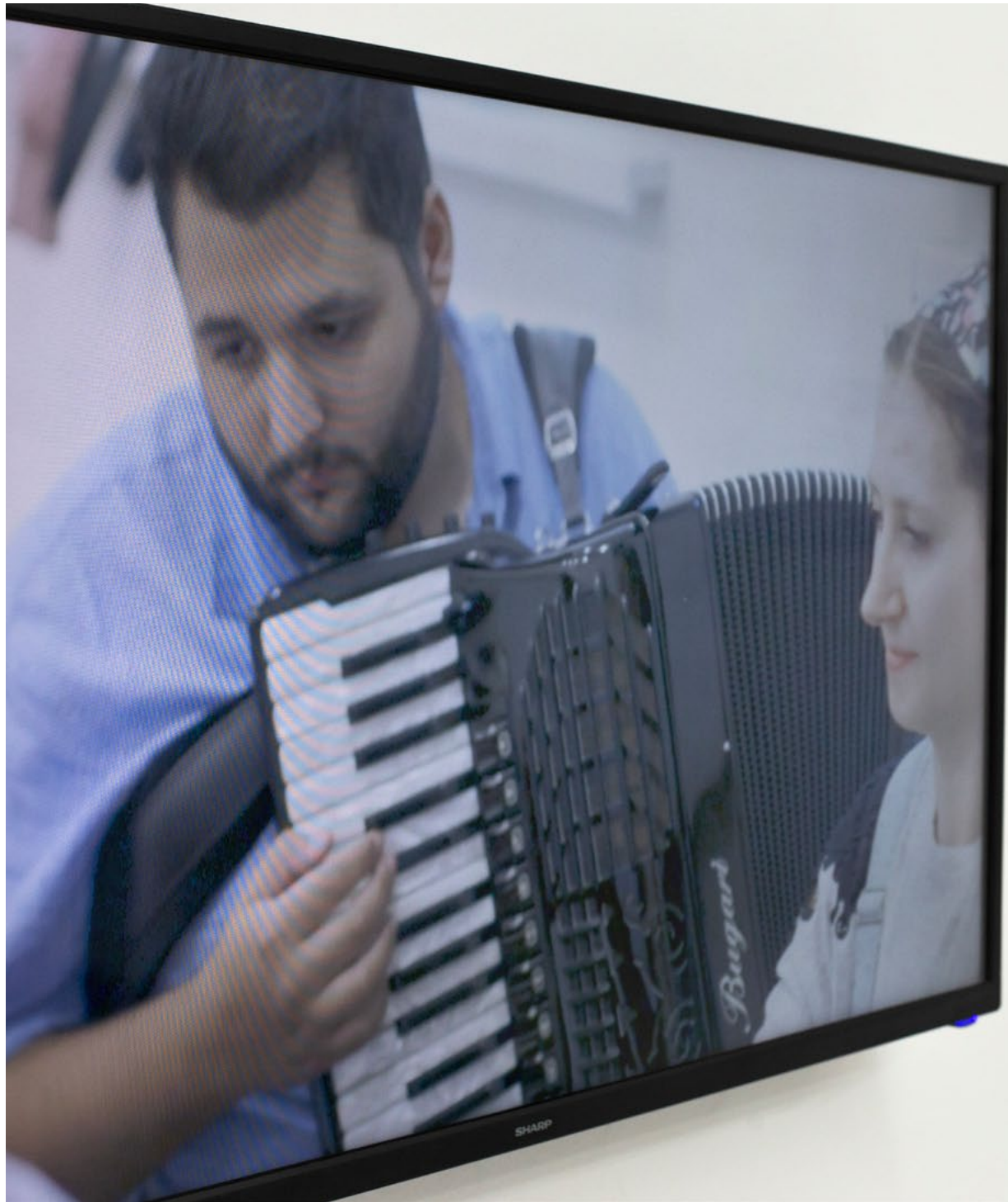

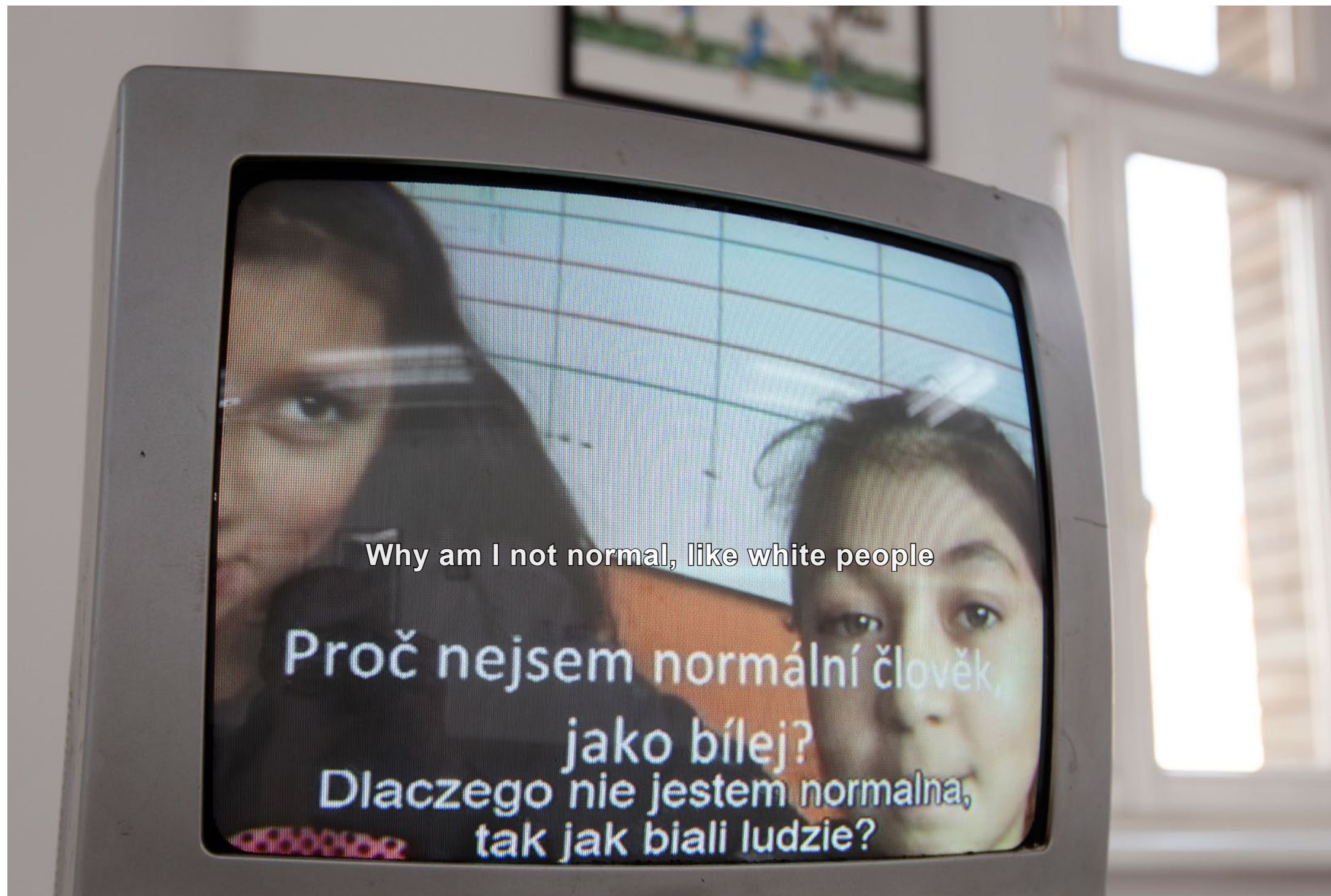

HateFree?

HateFree?
catalogue / katalog / katalog

editor / editorka / redakcja
Zuzana Štefková

graphic design / grafická úprava katalogu / projekt graficzny, skład
Marcin Wysocki

photos / fotografie / zdjęcia
Martin Daniš, Adam Holubovský, Martin Micka, Marcin Wysocki

printed by / vytištěno / druk
Centrum Usług Drukarskich, Ruda Śląska

ISBN 978-83-61853-25-1

published by / vydavatel / wydawca
c2c circle of curators and critics
2018

CIRCLE OF
CURATORS
& CRITICS

Exhibitions and catalogue were kindly supported by the Visegrad Fund
Výstavy a vydání katalogu bylo laskavě podpořeno Visegradským fondem
Projekt finansowany ze środków Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego

•
• Visegrad Fund
• •

HateFree?
exhibition / výstava / wystawa

Muzeum romské kultury, Brno
Nitrianská galéria, Nitra
Artwall Gallery, Prague
Labor Gallery, Budapest
CSW Kronika, Bytom

